

EUROSCEPTICISME EN OPLEIDINGSNIVEAU

***-een onderzoek naar de
verschillen in de kans om
eurosceptisch te zijn in
Nederland-***

Door: Dante van Grafhorst en Casper van der Wouden

Euroscepticisme en Opleidingsniveau
*-een onderzoek naar de verschillen in de kans om eurosceptisch te
zijn in Nederland-*

Voor: Dr. Hanneke Posthumus.

Voorwoord

Op 1 februari 1973 gaf Dr. Sicco Mansholt als president van de Europese Commissie een toespraak over de uitbreiding van de EU van 6 tot 9 lidstaten. Hij sprak over de economische progressie die voortgekomen was uit het project in de laatste 20 jaar, de positieve kanten van Europa, de integratie, de veiligheid, de wederopbouw. Hij schetste echter niet een louter positief beeld. Zijn toespraak ging dieper dan dat, zo sprak hij de volgende woorden:

"...It is also true that the progress of integration has led to major social stresses, that the disparities in standards of living between different areas of the Community have become more marked rather than less, and that for the great mass of the population there has been no broad improvement in conditions generally."

Tevens kwamen onderwerpen aan bod die vandaag de dag nog steeds uitermate actueel zijn. Het bestaan of niet bestaan van een Europese federale staat. Het Europa voor de multinationals, en niet voor de burgers. De afstand tussen de Europese politiek en de burger. Deze thema's zijn niet nieuw, in tegenstelling, ze zijn zo oud als de eerste versie van de EU. En met deze thema's gaat sinds jaar en dag een sceptische houding tegenover de EU gepaard.

Hoewel deze sceptische houding tegenover de EU niet nieuw is, is het concept voor Nederland als zodanig wel nieuw. Nederland is van oudsher een pro-Europees land. Dit is echter in de laatste jaren sterk veranderd. Het is deze sceptische houding die de kern van dit onderzoek heeft gevormd. Hoe is deze houding verdeeld over de samenleving en waarom is dit zo? In de zoektocht naar antwoorden hebben wij beide ondervonden dat leren een gradueel proces is, en dat onderzoek uitvoeren niet over rozen hoeft te gaan, maar van tijd tot tijd weldegelijk kan gaan. Van begin tot eind zijn wij hierbij sterk en accuraat begeleid door onze begeleidster dr. Hanneke Posthumus. Hiervoor dank.

Wij hopen dat u, de lezer, veel plezier heeft bij het lezen van dit onderzoek en dat u er net zoveel van zult leren als wij hebben gedaan.

Dante van Grafhorst en Casper van der Wouden.

Abstract

Sinds 2009 is het euroscepticisme in Nederland sterk toegenomen. Diverse onderzoeken vonden samenhang tussen euroscepticisme en opleidingsniveau. Met behulp van de Eurobarometer (79.3) richt dit onderzoek zich op het verklaren van verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus in Nederland in 2013. Dit wordt gedaan aan de hand van drie hoofdstromingen van verklaringen voor euroscepticisme, dit zijn identiteit, utilisme, en politiek. De verschillen in euroscepticisme zijn terug te vinden tussen laag en hoog opgeleiden, en middel en hoog opgeleiden. De gevoelens die Nederlandse mensen hebben over hun nationale identiteit en de mate waarin Nederlandse mensen wantrouwig zijn tegenover de politiek zijn de belangrijkste verklaringen voor deze verschillen in euroscepticisme. Deze verklaringen gelden echter alleen voor het verschil tussen laag en hoog opgeleiden. Opvallend is dat het verschil in euroscepticisme tussen middel en hoog opgeleiden niet wordt verklaard door de gebruikte hoofdstromingen. De theorieën met betrekking tot politiek en identiteit verklaren wel het verschil in euroscepticisme tussen laag en hoog opgeleiden. Uit dit onderzoek blijkt dat verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus nog steeds bestaan. Het verschil hiertussen kan verklaard worden voor laag en hoog opgeleiden, maar de middel opgeleiden blijken een bijzondere groep waarvoor de gebruikelijke verklaringen niet afdoende zijn.

Inhoudsopgave

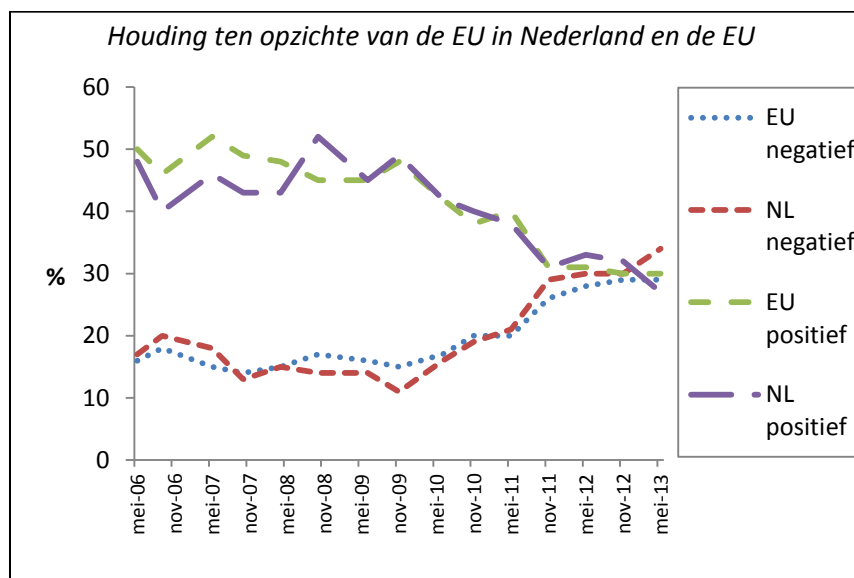
Hoofdstuk 1 - Inleiding	5
1.1 - Aanleiding	5
1.2 - Maatschappelijke relevantie	6
1.3 - Wetenschappelijke relevantie	7
1.4 - Hoofdvraag	8
Hoofdstuk 2 - Theoretisch kader	9
2.1 - Euroscepticisme	9
2.2 - Euroscepticisme en opleidingsniveau	10
2.3 - Collectieve identiteit	11
2.4 - Utilisme	14
2.5 - Politieke benadering	17
Hoofdstuk 3 - Data, operationalisatie en methoden	19
3.1 - Data	19
3.2 - Operationalisatie	22
3.3 - Methoden	29
3.4 - Beschrijving van modellen	31
Hoofdstuk 4 - Resultaten	33
4.1 - Euroscepticisme en opleidingsniveau	34
4.2 - Identiteit	36
4.3 - Utilisme	38
4.4 - Politiek	40
4.5 - Identiteit, Utilisme en Politiek gecombineerd	42
Hoofdstuk 5 - Conclusie en discussie	43
5.1 - Conclusie	43
5.2 - Discussie	46
Bibliografie	51
Literatuurlijst	51
Webpagina's	54

Hoofdstuk 1 - Inleiding

1.1 - Aanleiding

Met de stemming over de Europese grondwet op 1 juni 2005 werd duidelijk dat Nederland zijn van oudsher euro-positieve houding is verloren. Met 61,5% van de stemmen tegen de Europese grondwet bracht het 'nee' een schok teweeg in politiek Den Haag (Van Grinsven, van Keulen & Rood, 2006). Bij zowel de voor- als bij de tegenstanders van de Europese grondwet was er geen consistent geheel van opvattingen (Van Grinsven et al. 2006). Mensen stemden om diverse redenen voor of tegen, redenen die in directe zin weinig te maken hadden met de grondwet zelf. Dit duidde onder andere op algemene gevoelens van onbehagen en onzekerheid over de Europese Unie (EU), een onbehagen dat in de wetenschappelijke literatuur wordt aangeduid met de term 'euroscepticisme'.

In de afgelopen 20 jaar heeft het euroscepticisme in Nederland zich op een opmerkelijke wijze ontwikkeld. Waar Nederland en haar inwoners vanaf het begin van het Europese project grote voorvechters waren van de EU, heeft zich sinds 1990 in Nederland een ontwikkeling van toenemend euroscepticisme voorgedaan (Harmsen, 2004; Lubbers & Jaspers, 2011). Vanaf 1991 (na het sluiten van het verdrag van Maastricht) heeft Nederland zelfs de grootste stijging van euroscepticisme in de EU ondervonden (Lubbers & Scheepers, 2007; Eichenberg & Dalton, 2007). Deze stijging in euroscepticisme in Nederland is sinds 2009 explosiever. Waar in 2009 nog ongeveer 14% van de mensen negatief¹ was over de EU, was dit percentage in 2013 gestegen tot 34% (zie figuur 1). Deze relatief sterke stijging in euroscepticisme maakt Nederland tot een interessant onderzoeksobject.

(figuur 1. Bron – Eurobarometer). Zie voetnoot 1

¹ Combinatie van de categorieën enigszins en zeer negatief. Dit is tevens gecombineerd in de gegeven grafiek voor zowel de positieve als de negatieve categorieën.

Naast deze explosieve stijging van het euroscepticisme in Nederland, werd in de overige lidstaten van de EU de algemene stemming over de EU ook negatiever tijdens deze periode. Waar in 2009 15% van de inwoners van de EU negatief gestemd was over het Europese project, was dit getal in 2013 29% (Eurobarometer, 2013). Ook de uitslag van de verkiezingen van mei 2014 voor het Europees Parlement geven aan dat euroscepticisme voet aan de grond heeft gekregen in Europa. De eurosceptische partijen staan op ongekende winst (Volksrant – 26/05/2014). De winst van de eurosceptische partijen kan gaan leiden tot een eurosceptisch verbond in het Europees parlement, met als doel het ontbinden van de EU (Volkskrant, 19/02/2014).

Deze eurosceptische houding wordt in de literatuur verklaard vanuit drie wetenschappelijke hoofdstromingen. Deze drie stromingen hebben betrekking op utilistische, identiteits, en politieke factoren (De Vreese & Boomgaarden, 2005; Hakhverdian, van Elsas, van der Brug & Kuhn, 2011; Hooghe & Marks, 2005; Lubbers, 2007). De literatuur biedt dus verklaringen voor euroscepticisme als zodanig. Het blijkt echter dat onder bepaalde groepen in de Nederlandse samenleving een hogere mate van euroscepticisme waargenomen wordt dan onder andere groepen. Een duidelijk verband bestaat tussen opleidingsniveau en euroscepticisme. Hierbij wordt gesteld dat mensen met een lager opleidingsniveau een hogere kans hebben om eurosceptisch te zijn (Usherwood & Startin, 2011; Hakhverdian et al. 2011; Lubbers & Scheepers, 2010; Lubbers & Scheepers, 2007). Dit onderzoek poogt de verschillen in euroscepticisme tussen drie verschillende opleidingsniveaus (laag, middel, en hoog) in Nederland te verklaren middels de drie wetenschappelijke hoofdstromingen van verklaringen voor euroscepticisme. Dit onderzoek is relevant in verband met diverse maatschappelijke en wetenschappelijke redenen.

1.2 - Maatschappelijke relevantie

De vorming van de anti-Europese politieke bewegingen is een weergave van het probleem wat voortkomt uit euroscepticisme, namelijk de representatie van de burgers in de Europese wetgeving procedure. Een van de standaardwaarden van een democratie is dat stemgerechtigden hun overheid kunnen veranderen wanneer zij dit nodig vinden (Follesdal & Hix, 2006). In de Europese Unie is de macht van de burger om veranderingen door te voeren echter beperkt (Craig & de Búrca, 2011). Dit komt doordat de wetgevende macht verdeeld is over drie instituties (het parlement, de raad en de commissie) en niet alleen bij het Europees parlement ligt, welke de directe representatie van de burger in Europa is (Weiler, Haltern & Mayer, 1995). Hiernaast worden grote delen van de wetgeving gemaakt buiten het Europees Parlement om (Christiansen & Dobbels, 2012), en is de macht van de Commissie en de Raad (beide onderdeel van de uitvoerende macht) vaak groter dan de macht van het Europees Parlement (wetgevende macht) (Craig & de Búrca, 2011). Wanneer de burgers

tevreden zijn over hun wetgever, is dit systeem in zekere zin democratisch gelegitimeerd omdat de wil van het volk in lijn is met de acties van de wetgevende machten. De stijging van het euroscepticisme tussen 2009 en 2013 is in dit licht problematisch. Het zorgt voor een situatie waar burgers het niet eens zijn met de acties van hun wetgevers, en hier tegelijkertijd (zelfs met verkiezingen) weinig of niets aan kunnen veranderen. De oververtegenwoordiging in dit democratisch gebrek van laag opgeleiden ten opzichte van middel en hoog opgeleiden, en van middel opgeleiden ten opzichte van hoog opgeleiden, maakt dat het essentieel is te onderzoeken wat de grondslagen voor dit euroscepticisme zijn. Dit zodat er veranderingen kunnen worden doorgevoerd in beleid. De uitslag van de verkiezingen voor het Europees Parlement in mei 2014 bevestigen de noodzaak voor dit onderzoek. Het blijkt dat de legitimiteit van de wetgever op het spel staat. Nog nooit waren de eurosceptische partijen op Europees niveau zo groot en machtig als nu (Volkskrant, 26/05/2014).

1.3 - Wetenschappelijke relevantie

Naast dit maatschappelijke belang heeft dit onderzoek tevens wetenschappelijke relevantie. Uit de literatuur komen drie vooraanstaande typen verklaringen voor euroscepticisme naar voren. In het verleden is onderzoek gedaan naar de trend in de connectie tussen opleidingsniveau en euroscepticisme in Nederland (Lubbers & Jaspers, 2011). Verklaringen voor de gevonden trends werden gezocht door gebruik te maken van de drie wetenschappelijke hoofdstromingen. Dit onderzoek verschilt daarin fundamenteel met het voorgaande onderzoek. Ten eerste beoogt het namelijk geen weergave te zijn van de ontwikkeling van het euroscepticisme en de daarbij horende trends en verklaringen voor die trends. Dit onderzoek richt zich op de verklaring voor de verschillen in de huidige situatie. Het is derhalve op een enkel tijdstip geconcentreerd door gebruik te maken van een dataset uit 2013.

Ten tweede is de relatie tussen euroscepticisme en opleidingsniveau in Nederland weinig onderzocht. Naast het enkele onderzoek van Lubbers en Jaspers (2011) naar de trend tussen opleidingsniveau en euroscepticisme tussen 1990 en 2008 is het onderwerp niet verder uitgediept na 2008. Mede hierdoor is nieuw onderzoek naar dit onderwerp van toegevoegde waarde.

Ten derde is dit onderzoek relevant omdat het een duidelijke scheiding tussen opleidingscategorieën maakt. Laag, middel en hoog opgeleiden zijn fundamenteel verschillende groepen mensen, met andere beweegredenen en sociale kringen. Hun meningen over euroscepticisme kunnen derhalve verschillen (Bovens, 2012). Andere onderzoeken naar euroscepticisme maken overwegend gebruik van een glijdende schaal met betrekking tot opleidingsniveau, terwijl in dit onderzoek gekozen is

expliciet de opleidingsniveaus te verdelen in groepen, omdat deze per groep andere beweegredenen voor euroscepticisme kunnen hebben. Dit onderscheidt dit onderzoek.

Het gebruik van de dataset uit 2013 is een vierde essentieel verschil met voorgaand onderzoek. Het meest recente onderzoek dat zich expliciet richt op euroscepticisme en opleidingsniveau in Nederland, gebruikt een dataset tot en met 2008 (Lubbers & Jaspers, 2011). Zoals hierboven is aangegeven is het euroscepticisme in Nederland sinds 2009 sterk toegenomen. Deze toename kan mede veroorzaakt zijn door de economische crisis.² Hierdoor is het goed mogelijk dat indicaties voor verklaringen van de verschillen tussen opleidingsniveaus uit eerder onderzoek door de veranderde mate van euroscepticisme niet meer kloppend zijn, of dat de veranderde situatie de verhoudingen tussen opleidingsniveaus heeft aangetast. Deze veranderde situatie vraagt om nieuw onderzoek, welk zowel de connectie tussen opleidingsniveau en euroscepticisme bevestigt, als de verschillen in de huidige situatie tussen opleidingsniveaus probeert te verklaren.

1.4 - Hoofdvraag

Om deze maatschappelijke en wetenschappelijke redenen wil dit onderzoek een complement vormen op de al bestaande kennis over dit onderwerp, en is de hoofdvraag van dit onderzoek de volgende:

“Hoe kan het verschil in de mate van euroscepticisme in 2013 tussen mensen met de verschillende opleidingsniveaus in Nederland worden verklaard?”

Dit zal gedaan worden middels onderzoek naar een aantal deelvragen, waarna er naar aanleiding van dit theoretische gedeelte hypothesen zullen worden gesteld. Dit zijn:

1. *In hoeverre verschilt de kans op euroscepticisme tussen mensen met een laag, middel en hoog opleidingsniveau in Nederland?*
2. *In welke mate kan het verschil in euroscepticisme tussen mensen met laag, middel en hoog opleidingsniveau verklaard worden door:*
 - 2.1 *de invloed van gevoelens van collectieve identiteit,*
 - 2.2 *de invloed van de mate waarin mensen voor- of nadelen ervaren hebben door de EU,*
 - 2.3 *de invloed van de mate waarin politieke overtuigingen worden gevolgd.*

² Minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans in Pauw en Witteman 08/04/2014.

Hoofdstuk 2 - Theoretisch kader

2.1 - Euroscepticisme

Bij de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal in 1950 was de doelstelling om door middel van economische integratie de vrede te bewaren tussen de Benelux, Duitsland, Frankrijk en Italië. De boodschap van vrede en integratie sloeg aan, en het project evolueerde tot de EU die wij nu kennen (Craig & de Búrca, 2011). Deze integratie van lidstaten behoeft echter een overdracht van soevereiniteit van lidstaten naar de EU. Deze overdracht, in combinatie met een poging op cultureel niveau de verscheidene lidstaten verder te integreren (Lubbers & Scheepers, 2010), leidt al sinds jaar en dag tot een zekere mate van scepsis onder de bevolking van de EU over de EU. Dit fenomeen staat bekend als euroscepticisme (Usherwood & Startin, 2011). Euroscepticisme wordt gedefinieerd als scepticisme, twijfel, of afkeer ten aanzien van Europa, de EU of Europese integratie (Harmsen & Spiering, 2004; Hobolt, Van der Brug, De Vreese, Boomgaarden & Hinrichsen, 2011). Lubbers en Scheepers (2005) hebben bewezen dat er twee vormen van euroscepticisme bestaan. Dit zijn politiek euroscepticisme (wat betekent dat mensen het niet eens zijn met het besluitvormingsproces van de EU en het wegvloeien van soevereiniteit van de lidstaten naar de EU) en institutioneel euroscepticisme (wat zich richt op bruikbaarheid van de instituties van de EU voor de natie en de persoon) (Lubbers & Scheepers, 2005). Het concept euroscepticisme heeft dus een brede definitie. In dit onderzoek is er derhalve voor gekozen een brede definitie van euroscepticisme aan te houden, welke betrekking heeft op een algehele onvrede over het handelen van de instituties van de EU en de daarbij horende voor- en nadelen voor de lidstaten en personen.³ Door het gebruik van deze brede definitie wordt er namelijk geen vorm van euroscepticisme uitgesloten van analyse.

In dit onderzoek zullen hypothesen gevormd worden aangaande verklaringen voor verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus. Hierbij zal eerst worden uitgezocht welke verschillen in euroscepticisme tussen laag, middel en hoog opgeleiden te verwachten zijn. Vervolgens zal, aan de hand van de drie eerdergenoemde benaderingen voor euroscepticisme (collectieve identiteit, politieke binding, en de utilistische benadering) onderzocht worden waar deze verschillen door kunnen worden verklaard (Hakhverdian et al. 2011; Lubbers, 2007; Lubbers & Scheepers, 2010).

³ Zie hiervoor blz. 22 onder het kopje 'operationalisatie'.

2.2 - Euroscepticisme en opleidingsniveau

In de Europese lidstaten komt uit de literatuur een duidelijk verband naar voren tussen euroscepticisme en opleidingsniveau (Hakhverdian et al. 2011; Hooghe, 2003; Lubbers, 2007; Lubbers & Scheepers, 2010; Lubbers & Scheepers, 2007; Usherwood & Startin, 2011; van der Waal, Achterberg, Houtman, de Koster & Manevska, 2010). In deze onderzoeken wordt er gesteld dat het hebben van een lager opleidingsniveau een verband heeft met een hogere mate van euroscepticisme.

Net als in veel andere Europese landen zijn er in Nederland op systematische wijze duidelijke verschillen te zien tussen laag, middel en hoog opgeleiden (Bovens, 2012). Opleidingsniveau zorgt voor een belangrijke scheidslijn op het maatschappelijk vlak. Deze opleidingscategorieën vertonen elk hun eigenaardigheden. Zij verschillen sterk in welvaart, welbevinden, en van mening over nieuwe sociaal-culturele problemen. Hierbij verschillen meningen over immigratie, integratie en europeanisering (Bovens, 2012). De laag en hoog opgeleiden staan aan weerszijden van de sociaal-culturele tegenstelling in mening over deze onderwerpen, met middel opgeleiden daartussenin. Op basis van de literatuur over euroscepticisme en opleidingsniveau, en de scheiding tussen opleidingsniveaus, verwachten wij dat het hebben van een lager opleidingsniveau in Nederland ook in 2013 tot een grotere kans leidt om eurosceptisch te zijn (Hakhverdian et al. 2011; Hooghe, 2003; Lubbers, 2007; Lubbers & Scheepers, 2010; Lubbers & Scheepers, 2007; Usherwood & Startin, 2011; van der Waal, Achterberg, Houtman, de Koster & Manevska, 2010). Hieruit komt de eerste hypothese voort.

H1 = Laag opgeleiden zijn vaker eurosceptisch dan middel en hoog opgeleiden, en middel opgeleiden zijn vaker eurosceptisch dan hoog opgeleiden.

2.3 - Collectieve identiteit

Identiteit

Europese integratie maakt het lastiger voor nationale overheden om nationale voorkeuren na te streven. Het ondermijnt de nationale koers en vervaagt grenzen tussen de lidstaten (Hooghe & Marks, 2005). De houding die iemand heeft tegenover verdere Europese integratie wordt mede beïnvloed door de mate waarin iemand de EU als een bedreiging ziet voor zijn of haar identiteit (McLaren, 2002). Bedreigingen die worden ervaren zijn bedreigingen voor de identiteit en economische bedreigingen, welke afzonderlijk invloed hebben op de houding van mensen ten aanzien van Europa (De Vreese & Boomgaarden, 2005). Op de economische bedreigingen zal verder ingegaan worden bij de utilistische benadering. Op de bedreigingen voor de identiteit zal in deze paragraaf worden ingegaan. Deze gevoelens van identiteit staan beter bekend als 'collectieve identiteit'. Ze zijn ontleend aan een groepsgevoel, een gevoel ergens bij te horen. De bedreiging van de collectieve identiteit kan, zoals De Vreese & Boomgaarden (2005) aangeven, onderverdeeld worden in bedreigingen die ervaren worden met betrekking tot nationale identiteit enerzijds en culturele identiteit anderzijds. Hierbij speelt de hiërarchie in de juridische constructie achter de EU een belangrijke rol in de verklaring voor euroscepticisme, en daarmee vermoedelijk in de verklaring voor de verschillen in euroscepticisme en opleidingsniveau.

Sociale identiteit

De EU is een organisatie die is samengesteld uit verschillende lidstaten middels het sluiten van verdragen. Deze verdragen (de belangrijkste op dit moment zijn het *verdrag inzake de EU* en het *verdrag inzake de werking van de EU*, samen beter bekend als het verdrag van Lissabon, 2010) hebben door de lidstaten van de EU een hogere juridische status gekregen dan alle nationale wetgeving met betrekking tot dezelfde onderwerpen als de onderwerpen waar de Europese wetgeving over gaat. Deze hogere status geldt ook voor alle wetgeving die gemaakt wordt op Europees niveau op basis van deze verdragen (Craig & de Burca, 2011). Dit staat beter bekend als het 'superioriteitsbeginsel' (zie hiervoor "*van Gend en Loos*", zaak C-26/62, 1962 en de zaak "*Costa V.S. Enel*", zaak C-6/64, 1964) en het principe van 'overheveling' (zie hiervoor het verdrag inzake de EU, artikel 13 (2)). Dit betekent in de praktijk dat er veranderingen optreden in het nationale bestuur die de soevereiniteit van de nationale overheden aantast. Deze aantasting van nationale soevereiniteit vanuit de EU tast het groepsgevoel van mensen aan. De EU wordt gezien als een entiteit die afbreuk doet aan dit groepsgevoel (McLaren, 2002). De sociale identiteit theorie van Tajfel (1982) biedt hiervoor een verklaring.

De sociale identiteit theorie stelt dat een deel van het beeld dat mensen van zichzelf hebben bepaald wordt door het behoren tot een sociale groep (Tajfel, 1982). Mensen categoriseren zichzelf en anderen als leden van andere groepen en evalueren deze categorisaties. Het behoren tot een groep, met de waarde die daaraan gehecht wordt, wordt gedefinieerd als de sociale identiteit. De eigen groep wordt vergeleken met andere groepen. Bij deze sociale vergelijkingen vergelijkt een persoon zichzelf op een selectieve wijze. Dit resulteert in uitkomsten die positief zijn voor de persoon zelf. Zo wordt de eigen groep positiever beoordeeld en worden andere groepen negatiever beoordeeld (Stets & Burke, 2000). Mensen zijn zeer loyaal aan de groep waartoe zij behoren, dit heeft ook invloed op hun politieke visie (Hooghe & Marks, 2005). Sterkere gevoelens van een collectieve identiteit hangen samen met een hogere mate van euroscepticisme (Lubbers, 2007). De sociale identiteit theorie met betrekking tot euroscepticisme stelt dat het eigen land wordt gezien als een goed referentiepunt voor de collectieve identiteit. De EU wordt gezien als een entiteit die afbreuk doet aan dit referentiepunt (McLaren, 2002). Hierdoor vormt de constructie achter de EU een bedreiging voor zowel de gevoelens van nationale als culturele identiteit.

Nationale identiteit en culturele identiteit

Met betrekking tot de nationale identiteit stelt de theorie dat mensen die meer waarde hechten aan hun nationale soevereiniteit, door de soevereiniteitsoverdracht van nationaal naar Europees niveau, bang zijn voor het verliezen van hun nationale identiteit (McLaren, 2007). Hoe meer waarde er gehecht wordt aan de gevoelens van nationale identiteit, hoe waarschijnlijker het is dat zij verdere Europese integratie als een bedreiging ervaren (Lubbers & Jaspers, 2011). In Nederland geldt dat lager opgeleiden vaker deze gevoelens van nationale identiteit hebben en vaker waarde hechten aan nationale gebruiken dan mensen met een hoger opleidingsniveau. Zij zien de EU vaker als een bedreiging van buitenaf (De Vreese & Boomgaarden, 2005; Hooghe & Marks, 2005; Lubbers & Jaspers, 2011; van der Waal et al. 2010). Hierdoor wordt vaker euroscepticisme verwacht onder lager opgeleiden. Naast deze verschillen in gevoelens over nationale identiteit, bestaan er ook verschillen tussen gevoelens over culturele identiteit en opleidingsniveau.

De uniekheid van de culturele identiteit wordt volgens bepaalde groepen in de samenleving ondermijnd door verdere integratie van de EU (McLaren, 2002). In navolging van de eerder genoemde theorie met betrekking tot de sociale identiteit geldt ook hierbij dat mensen zich meer identificeren met de mensen die tot de eigen groep behoren, de landgenoten, en daar positiever over denken dan over mensen die tot andere groepen behoren (De Vreese & Boomgaarden, 2005). De mensen die bang zijn voor culturele veranderingen in het eigen land doordat er andere culturen en andere religies in het land wonen, zullen angstiger staan tegenover gelijksoortige veranderingen

die volgen uit het proces van verdere Europese integratie (Hooghe & Marks, 2005; McLaren, 2002). Naarmate een persoon lager is opgeleid behoort hij of zij vaker tot een groep die deze ondermijning ervaart en staat vaker angstig tegenover deze veranderingen die volgen uit verdere integratie (Lubbers, 2007; Lubbers & Jaspers, 2011).

De EU brengt in Nederland meer multiculturalisme met zich mee door de open grenzen en verhoogde internationale integratie. Dit verzwakt het gevoel van een eigen Nederlandse cultuur en identiteit (Hooghe & Marks, 2005). Mensen met een lager opleidingsniveau komen vaker in aanraking met deze culturele verschillen dan mensen met een hoger opleidingsniveau en blijken ook gevoeliger voor deze verschillen (van der Waal et al. 2010). Hierdoor wordt verwacht dat lager opgeleiden vaker eurosceptisch zijn. Dit leidt tot de volgende hypothese:

H2 = Laag opgeleiden zijn vaker eurosceptisch dan middel en hoog opgeleiden, en middel opgeleiden zijn vaker eurosceptisch dan hoog opgeleiden omdat zij vaker inbreuk ervaren op hun gevoel van collectieve identiteit als gevolg van:

- a. een hogere mate van inbreuk die ervaren wordt op hun nationale identiteit.
- b. een hogere mate van inbreuk die ervaren wordt op hun culturele identiteit.

2.4 - Utilisme

Utilistische theorie

Economische integratie van de Europese markten is de ruggengraat van de Europese Unie (Sorensen, 2006). Het openen van de grenzen tussen de lidstaten heeft gezorgd voor onderlinge afhankelijkheid van de lidstaten op economisch vlak, en is, in de woorden van Sorensen (2006), de reden van het bestaan van de Unie. Sinds het toeslaan van de economische crisis in Nederland (en de EU) in 2008 (CBS, 2011), is de mate van euroscepticisme in Nederland toegenomen (zie figuur 1). Deze twee ontwikkelingen hoeven geen losstaande toevalligheden te zijn, zo werd benadrukt door minister van buitenlandse zaken Frans Timmermans.⁴ De mate waarin een persoon denkt dat de EU nut voor hem of haar heeft, heeft namelijk invloed op de mate waarin hij of zij eurosceptisch is. Met dit gegeven kan de mate van euroscepticisme zeker zijn beïnvloed door het ontstaan van de economische crisis. De theorie die deze denkwijze behelst staat beter bekend als de utilistische theorie.

De utilistische theorie stelt dat mensen de EU afrekenen op de waarde die de integratie tussen de lidstaten biedt aan hen als persoon. Hierbij is, op basis van de literatuur, gekozen om theorieën te behandelen die betrekking hebben op het individu in plaats van gevoelens over de status van het land (McLaren, 2007; Mau, 2005; Herzog & Tucker, 2010; Hakhverdian et al. 2011; Ritzen, Zimmermann & Wehner, 2014). De utilistische theorie met betrekking tot euroscepticisme werd geïntroduceerd door Gabel (1998). Hij stelde dat wanneer mensen meer of minder profijt hebben van de EU zij positiever of negatiever tegen de EU aan zouden kijken. Dit profijt kan zowel objectief (echte tastbare waarde) als subjectief (het gevoel en of idee wel of geen profijt te hebben van de situatie) van aard zijn (Mau, 2005). In 2005 is door Mau onderzocht in welke mate deze theorie geldt in West-Europa. Haar conclusie was dat de utilistische theorie in West-Europese landen waarde heeft, waaronder Nederland.

Het idee van de utilistische theorie werd in 2013 nogmaals bevestigd door Kuhn, wiens onderzoek uitwees dat iemands inkomen, of hij of zij werk heeft en de mate van inflatie in een land tegenover de inkomensstijging allemaal een direct verband houden met euroscepticisme. Wanneer iemand een hoger inkomen dan gemiddeld geniet is hij of zij minder vaak eurosceptisch. Wanneer iemand werkloos is, is deze persoon vaker eurosceptisch, en wanneer landelijke gegevens als de inflatie harder stijgen dan het inkomen van personen, zullen deze mensen sneller eurosceptisch zijn (Ritzen et al. 2014).

⁴ Minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans in Pauw & Witteman, 08/04/2014.

Naast deze objectieve invloeden speelt ook het subjectieve gevoel over het nut van de EU een rol. Volgens deze theorie is de visie op de economische waarde van de EU voor een persoon mede bepalend voor de mate waarin iemand eurosceptisch is (Mau, 2005). De integratie van de Europese lidstaten heeft op vele wijzen verschillende effecten op mensen in de samenleving. Hierbij ziet men zichzelf als een economische 'winnaar' wanneer de integratie hun economische positie positief beïnvloedt (of zij in ieder geval denken dat dit zo is), en een economische 'verliezer' wanneer het een relatief negatieve invloed heeft op hun economische situatie of de perceptie daarop (Ritzen et al. 2014). De kansen die een persoon krijgt of denkt te kunnen krijgen om te profiteren van de Europese integratie is hierbij bepalend (Hakhverdian et al. 2011). Deze 'bruikbaarheid' van de EU wordt op verschillende wijze beïnvloed door het opleidingsniveau van een persoon.

Human capital, mobiliteit en transnationalisme

Allereerst is er de 'human capital' theorie, welke stelt dat mensen met een hoog opleidingsniveau een betere concurrentiepositie hebben binnen een economie met open grenzen, omdat zij minder dreiging ondervinden met betrekking tot hun concurrentiepositie van een vergrote arbeidsmarkt. Dit komt doordat er relatief minder mensen hoog opgeleid zijn, en het potentieel je baan te verliezen als hoger opgeleide lager is dan als lager opgeleide (Gabel & Palmer, 1995). De marktintegratie van de EU zorgt hierdoor voor een negatieve blik van laagopgeleiden op hun mogelijkheden binnen de EU. Door deze negatieve blik wordt verwacht dat lager opgeleiden vaker eurosceptisch zullen zijn dan hoger opgeleiden.

De tweede theorie over de bruikbaarheid van de EU heeft betrekking op de mobiliteit van mensen. De theorie stelt dat naarmate iemand mobieler is om zijn of haar eigenschappen elders in te zetten, deze persoon een positievere blik heeft op het nut wat de EU hem of haar te bieden heeft (Hakhverdian et al. 2011). Deze mate van mobiliteit wordt voornamelijk bepaald door cognitieve, emotionele, creatieve, gedrag en functionaliteit gerelateerde eigenschappen. Hoe hoger iemand is opgeleid, hoe meer hij of zij deze eigenschappen heeft ontwikkeld, en dus hoe mobieler hij of zij is (Hakhverdian et al. 2011). Door deze lagere mobiliteit onder laag opgeleiden, wordt verwacht dat lager opgeleiden vaker eurosceptisch zijn dan hoger opgeleiden.

De derde theorie met betrekking tot het nut van de EU is de transnationalistische theorie, ontwikkeld door Karl W. Deutsch (1957) (in Kuhn, 2011). De theorie stelt dat toegenomen Europese integratie leidt tot transnationale banden tussen mensen, en dat deze mensen hierdoor een vergroot netwerk met extra kansen ontwikkelen. Deze verbondenheid is vervolgens tevens een legitimatie voor verdere integratie (Kuhn, 2011), welk leidt tot een nog groter netwerk met meer kansen. Hoe meer transnationale verbindingen een persoon heeft, des te meer nut hij of zij van de integratie van de EU

kan ondervinden (Hakhverdian et al. 2011). Uit het onderzoek van Kuhn (2011) blijkt dat mensen met een lager opleidingsniveau minder van deze transnationale verbanden hebben. Vanwege dit gebrek aan transnationale relaties halen zij ook minder voordelen uit de mogelijkheden die de Europese integratie biedt (Hakhverdian et al. 2011). Deze verminderde mate van nut onder lager opgeleiden leidt tot de verwachting dat zij ook vaker eurosceptisch zullen zijn. Dit leidt tot de volgende hypothese:

H3 = Laag opgeleiden zijn vaker eurosceptisch dan middel en hoog opgeleiden, en middel opgeleiden zijn vaker eurosceptisch dan hoog opgeleiden omdat zij minder nut van de EU ervaren doordat zij:

- a. het gevoel hebben dat hun concurrentiepositie door de EU vermindert.
- b. minder mobiel zijn.
- c. minder transnationale relaties hebben.

2.5 - Politieke benadering

Politieke theorie

De derde stroming die poogt een verklaring te bieden voor euroscepticisme is de politieke stroming. De basis van dit gedachtegoed is dat mensen hun ideeën over Europa baseren op hun binding met de politiek (Hooghe & Marks, 2005). Naarmate een persoon minder gebonden is met de politiek, zal hij of zij eerder eurosceptisch zijn. Gezien de focus van dit onderzoek zal de bespreking van deze stroming worden beperkt tot onderdelen die direct relevant kunnen zijn voor verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus. Hierbij zijn twee deelstromingen uit de literatuur gedistilleerd. Dit betreft de theorie van het effect van wantrouwen in nationale politiek (Lubbers & Jaspers, 2011), en de mate van cognitieve mobilisatie en diens invloed op algemene interesse in de politiek (Abst, Heerwegh & Swyngedouw, 2008).

Wanneer mensen hun mening vormen over politieke zaken, gebeurt dit niet altijd op basis van een uitgebreide kennis over de onderwerpen die besproken worden in de politiek. Mensen vormen hun mening met betrekking tot een aantal onderwerpen, en volgen voor een deel de mening van de partij waar zij op stemmen met betrekking tot de onderwerpen waar ze geen of weinig kennis over hebben (Lubbers & Jaspers, 2011). In 1990 waren er in Nederland nog maar een klein aantal politieke partijen met een anti-Europese insteek. Het grootste gedeelte van de Nederlanders volgde dan ook simpelweg de (positief gestemde) politieke argumentatie over de EU. Dit zorgde (deels) voor een lage mate van euroscepticisme in Nederland (Lubbers & Jaspers, 2011; Hobolt, 2007). Later splitste een aantal partijen van deze koers, en kregen grotere partijen ook een anti-Europees beleid. De mensen die hier op stemden werden door deze 'volg-theorie' gemakkelijker eurosceptisch. Hoewel de literatuur uitwijst dat deze 'volg-theorie' ook met betrekking tot opleidingsniveau tot onderscheid leidt, omdat mensen van verschillende opleidingsniveaus verschillend stemmen, beschikken wij niet over de juiste data om een hypothese hierover te toetsen. Derhalve zal dit onderwerp in het discussie gedeelte van dit onderzoek nog kort behandeld worden.

Politiek wantrouwen en desinteresse

Het vormen van een mening over de politiek heeft hiernaast twee aspecten die in het kader van de verschillende opleidingsniveaus relevant zijn voor dit onderzoek. De eerste theorie die bespreking verdient met betrekking tot politieke meningsvorming en euroscepticisme betreft de mate van wantrouwen in politiek en de verschillen die hierbij bestaan tussen verschillende opleidingsniveaus. Wantrouwen in nationale politiek komt in de literatuur naar voren als een van de beste voorspellers voor euroscepticisme. Dit komt doordat wantrouwen in de nationale politiek door de mensen die dit

wantrouwen hebben wordt afgespiegeld op de mate van vertrouwen in de Europese politiek. Wanneer mensen wantrouwig zijn over de nationale politiek en diens instituties zijn ze derhalve vaker eurosceptisch (Lubbers, 2008; Abst et al. 2008; Bovens & Wille, 2006). Dit wantrouwen in politici, de politiek en diens instituties verschilt per opleidingsniveau in Nederland. Wanneer iemand hoger is opgeleid heeft hij of zij meer vertrouwen in de politiek dan lager opgeleiden mensen (CBS, 2010). Hierdoor wordt in dit onderzoek verwacht dat in Nederland mensen met een lager opleidingsniveau vaker eurosceptisch zullen zijn.

De tweede theorie die in dit onderzoek wordt aangestipt met betrekking tot de politieke stroming ziet op de cognitieve mobiliteit van mensen. Deze theorie stelt dat wanneer iemand lager is opgeleid hij of zij meer moeite heeft om de Europese Unie te begrijpen (Abst et al. 2008). Door het gebrek aan begrip over het project en diens inhoud, ontstaat een desinteresse in de EU. Deze desinteresse leidt vervolgens tot een negatieve waardering van het project (Bovens & Wille, 2010). Hierdoor wordt verwacht dat mensen in Nederland met een lager opleidingsniveau een verminderde mate van interesse in politiek tonen, waardoor zij vaker eurosceptisch zullen zijn.

H4 = Laag opgeleiden zijn vaker eurosceptisch dan middel en hoog opgeleiden, en middel opgeleiden zijn vaker eurosceptisch dan hoog opgeleiden omdat zij minder binding hebben met de politiek doordat zij:

- a. minder vertrouwen hebben in de politiek.
- b. minder interesse hebben in de politiek.

Hoofdstuk 3 - Data, Operationalisatie en Methoden

3.1 - Data

Data

Om de hypothesen die in het theoretisch kader zijn gesteld te kunnen toetsen, zal gebruik worden gemaakt van de dataset van de standaard Eurobarometer uit mei 2013 (nr. 79.3). De standaard Eurobarometer is een gestandaardiseerd onderzoek dat uitgevoerd wordt sinds 1973 en vraagt naar de meningen van burgers van de EU over de EU (Europese Commissie, 2014). In elke lidstaat worden ieder jaar twee keer ongeveer 1000 respondenten ondervraagd over sociale, economische, maatschappelijke en politieke kwesties om de publieke opinie wat betreft de EU te monitoren. De vraagstellingen in het onderzoek en de timing van het Eurobarometer onderzoek 79.3 (mei 2013), zijn passend bij de in dit onderzoek gestelde hypothesen. De timing van het onderzoek past in verband met de toename in euroscepticisme sinds 2009 (zie *figuur 1* op pagina 5). Recente data (2013) over dit onderwerp is derhalve noodzakelijk en wordt door deze eurobarometer gegeven. Hiernaast zijn in dit onderzoek een groot aantal vragen gesteld over de mening van mensen over de EU, en ook de oorzaken van deze meningen. Hieronder is ter verantwoording opgenomen hoe het onderzoek is uitgevoerd.

Data verzameling

De respondenten zijn op een gerandomiseerde wijze geselecteerd met behulp van een getrapte steekproef. Hierbij is er begonnen met het selecteren van administratieve eenheden per regio per lidstaat die een gerandomiseerde keuze over de populatie in hun regio konden uitvoeren. Op basis hiervan is een aantal adressen per regio (afhankelijk van de grootte van de regio) aangeschreven. Van elk van deze adressen is (wederom gerandomiseerd) een bewoner, met een minimale leeftijd van 15 jaar, gekozen als respondent voor het Eurobarometer onderzoek nr. 79 (2013). In Nederland heeft dit geresulteerd in 1042 respondenten. Het is hierbij onbekend hoeveel respondenten zijn benaderd, en welk percentage hiervan respons heeft gegeven. Om te controleren of de reacties van de respondenten overeenkomen met het Nederlandse gemiddelde, is in tabel 1 een vergelijking met de Nederlandse verhoudingen opgenomen. Het aantal respondenten is conform de doelstelling van het onderzoek, en conform het normale aantal respondenten per land (welk wordt beoogd op ongeveer 1000). In alle betrokken landen is een 'TNS-opinie' bureau gekozen om het onderzoek uit te voeren. In Nederland is hiervoor 'TNS-NIPO' geselecteerd. Alle vragen zijn persoonlijk in een 'face-to-face' opstelling in het Nederlands gesteld (Eurobarometer, 2013).

Tabel 1. Vergelijking Nederland en Eurobarometer voor land-specifieke statistieken.⁵

	Nederland	Eurobarometer
Sekse	13.965.373	1.042
Man	6.867.875 (49.2%)	530 (50.9%)
Vrouw	7.097.498 (50.8%)	512 (49.1%)
Leeftijd	13.916.086	1.042
Gemiddelde	47,20	51,97
Opleidingsniveau	13.736.000	960
Laag	5.022 (36.5%)	297 (30.9%)
Middel	5.594 (40.8%)	234 (24.4%)*
Hoog	3.105 (22.6%)	429 (44.7%)*

** p < 0.01; * p < 0.05

Tabel 1 laat zien dat de verhoudingen tussen de waardes in Nederland en de waardes van de Eurobarometer met betrekking tot leeftijd en sekse niet significant verschillen. Bij opleidingsniveau blijken echter wel grote verschillen te bestaan. Dit geldt voor de groepen middel en hoog opgeleid. Om er van verzekerd te zijn dat de afwijkende verhoudingen tussen de opleidingsniveaus volgens het CBS en de Eurobarometer geen afwijkende resultaten teweeg brengen bij het uitvoeren van de analyse, is, naast de hieronder opgenomen resultaten, tevens een analyse gedaan waarbij de opleidingscategorieën ingedeeld zijn naar de Nederlandse verhoudingen. De in de hoofdstukken 3 en 4 beschreven toetsen zijn dus tevens uitgevoerd met een codering die de data op zo'n wijze verdeelt dat de relatieve grootte van de groepen laag, middel en hoog opgeleid hetzelfde is als in Nederland, ongeacht of deze verhouding kloppend is met de behaalde opleidingsniveaus van de respondenten. Deze extra analyse resulteerde niet in afwijkende resultaten wanneer deze werd vergeleken met de resultaten die voortkomen uit de verdeling die is opgenomen in tabel 1 voor de Eurobarometer. De conclusie kan getrokken worden dat er relatief veel hoog opgeleiden respons hebben gegeven. Hieruit komen voor de analyses in dit onderzoek echter geen problemen voort omdat er in de eurobarometer absoluut gezien genoeg middel en hoog opgeleiden respondenten zijn opgenomen om de analyses op een correcte wijze uit te voeren.

Weegfactoren in de standaard Eurobarometer

De standaard Eurobarometer kent twee typen gewicht die kunnen worden aangebracht om de steekproef uit de Eurobarometer overeen te laten komen met de nationale realiteit. Dit betreft een post-stratificatie gewicht en een gewicht voor de grootte van de bevolking, omdat het aantal respondenten gelijk is maar de bevolkingsgrootte per land in sterke mate verschilt. Met betrekking tot de stratificatie wordt er marginaal en intercellulair gewicht aangebracht in de categorieën sekse en leeftijd in de Eurobarometer. De gewichten die in de Eurobarometer zijn aangebracht, zijn aangebracht om verschillen tussen landen te kunnen corrigeren. Deze gewichten moeten handmatig

⁵ Zie hiervoor CBS Statline.

in de dataset worden 'aangezet'. Omdat dit onderzoek zich op Nederland richt en geen vergelijking tussen landen beoogt, is het niet nodig deze gewichten aan te zetten. Gelijkmatigheid met de EU is dus niet benodigd.

3.2 - Operationalisatie

Afhankelijke variabele

De afhankelijke variabele, euroscepticisme, wordt gemeten met de vraag: “Welk beeld roept de Europese Unie in het algemeen bij u op: een zeer positief beeld, een tamelijk positief beeld, een neutraal beeld, een tamelijk negatief beeld, of een zeer negatief beeld?” De variabele is als dummy geconstrueerd op een wijze waarbij een 0 verwijst naar ‘niet eurosceptisch’ en een 1 naar ‘wel eurosceptisch’. Hier is voor gekozen omdat het in dit onderzoek van belang is of iemand wel of niet eurosceptisch is en niet de mate waarin iemand dat is. Om dit te doen zijn de antwoordcategorieën positief, tamelijk positief en neutraal samengenomen als de categorie ‘niet eurosceptisch’. De categorieën negatief en zeer negatief worden samen de categorie ‘wel eurosceptisch’. Deze variabele ‘Euroscepticisme’ wordt in alle modellen gebruikt als afhankelijke variabele.

Onafhankelijke variabelen

Opleidingsniveau

Om opleidingsniveau te meten wordt gebruik gemaakt van de volgende vraag uit de Eurobarometer: “Hoe oud was u toen u uw schoolopleiding of studie beëindigde?” Door te vragen naar de leeftijd waarop de schoolopleiding of studie beëindigd is, wordt het mogelijk gemaakt om landen met elkaar te vergelijken. Vanwege de focus op Nederland is het voor dit onderzoek niet van belang om landen met elkaar te vergelijken.

Om opleidingsniveau te kunnen operationaliseren zal de variabele opgedeeld worden in drie dummy-variabelen (laag, middel en hoog). Hier is voor gekozen om een duidelijke vergelijking te kunnen maken tussen groepen mensen en hun beweegredenen om eurosceptisch te zijn of niet. Laag, middel en hoog opgeleiden zijn namelijk fundamenteel andere groepen met andere sociale kringen en achtergronden (Bovens, 2012). Deze indeling is gemaakt aan de hand van de standaard onderwijsindeling zoals die door het CBS wordt gemaakt van laag, middel en hoog opgeleid verdeeld over de niveaus LO- tot en met DR (CBS, 2014). Hierbij zijn, om de indeling van de Eurobarometer om te zetten naar laag, middel en hoog niveau, het gemiddeld aantal jaar dat nodig is om deze opleidingsniveaus in Nederland te behalen gebruikt om de verdeling te kunnen maken (Ganzeboom & Schroeder, 2009). Hier is vervolgens 4 jaar aan toegevoegd omdat de verdeling van Ganzeboom & Schroeder (2009) op basis is van het aantal gestudeerde jaren, en niet van de afstudeerleeftijd. Dit omdat er in Nederland vanaf het vierde jaar een onderwijsplicht geldt (CBS, 2012). Op basis van de

aangegeven leeftijd waarop de opleiding is beëindigd zijn de respondenten vervolgens ingedeeld in de categorie die past bij een laag, middel of hoog opleidingsniveau in Nederland (CBS, 2014). Deze verdeling is opgenomen in tabel 2.

De categorie ‘laag opleidingsniveau’ wordt gevormd door alle personen die vallen in de leeftijd waarop de studie is afgerond tot 18.3 jarige leeftijd (hierbij hoort dat 14.3 het aantal voltrokken studiejaren is). De categorie ‘middel opleidingsniveau’ wordt gevormd door afronding van de studie tussen de leeftijd 18.3 en 20.2 jaar (met 14.3 en 16.2 jaar studietijd respectievelijk). De categorie ‘hoog opleidingsniveau’ wordt gevormd uit alle respondenten die een hogere eindleeftijd voor hun studie hadden dan 20.2 jaar (met alles boven 16.2 jaar als studieduur). Deze verdeling is hieronder opgenomen in tabel 2. De 76 (7.3%) personen die in de Eurobarometer hebben aangegeven dat ze nog studeren vallen buiten de reikwijdte van dit onderzoek, en worden daarom niet meegenomen in de analyses.

Tabel 2. Opleidingsniveau verdeling naar duur, en conversie naar eurobarometer in 3 categorieën.

Opleidingsniveau	Duur studie	Eindleeftijd studie	Opleidingsniveau
1: LO-	7.0	11.0	Laag
2: LO	8.3	12.3	
3: VMBO	10.3	14.3	
4:MAVO	11.2	15.2	
5: MBO	13.3	17.3	
6: MBO+	14.3	18.3	Middel
7: HAVO	13.4	17.4	Hoog
8: VWO	13.9	17.9	
9: HBO	16.2	20.2	
10: WO	18.5	22.5	
11: WO+	18.8	22.8	
12: DR	19.9	23.9	

Identiteit

Om de variabele ‘nationale identiteit’ te kunnen meten is gebruik gemaakt van de volgende vraag uit de Eurobarometer: “Hoe ziet u zichzelf in de nabije toekomst? ‘Als Europeaan’, ‘als Europeaan en dan Nederlander’, ‘als Nederlander en dan Europeaan’ of ‘alleen als Nederlander?’” Hiervoor is de

dummy variabele 'nationale identiteit' geconstrueerd. Een 0 verwijst naar de antwoorden; 'als Europeaan, 'als Europeaan maar ook als Nederlander' en 'als Nederlander en dan Europeaan' en een 1 naar; 'alleen als Nederlander'. Dit sterke onderscheid is gemaakt omdat dit onderzoek zich richt op mensen die sterke nationalistische gevoelens hebben en zich daarin gekrenkt voelen door de EU.

Voor het meten van de variabele culturele identiteit is gebruik gemaakt van de volgende vraag uit de Eurobarometer: "Wat betekent de Europese Unie voor u persoonlijk?", waarbij 'Het verlies van onze culturele identiteit' een van de 14 antwoordmogelijkheden was. Is deze categorie genoemd, dan scoort een respondent een 1 op de dummy variabele 'verlies van culturele identiteit', is deze niet genoemd, dan scoort de respondent een 0.

Utilisme

Om de variabele met betrekking tot de concurrentiepositie van mensen te meten wordt gebruik gemaakt van de volgende vraag uit de Eurobarometer: "Wat betekent de Europese Unie voor u persoonlijk?" Hierbij was een van de mogelijke antwoorden werkloosheid. Heeft de respondent deze reactie gegeven, dan scoort de respondent een 1, gaf hij of zij deze niet, dan scoort de respondent een 0. Deze vraagstelling toetst de gevoelens over de concurrentiepositie van mensen omdat het direct naar het nut van de EU voor deze persoon vraagt.

Om de variabele met betrekking tot mobiliteit te kunnen meten is gebruik gemaakt van de volgende vraag uit de Eurobarometer: "Kunt u mij voor elk van de volgende behaalde resultaten van de Europese Unie vertellen of u er wel of geen voordeel van heeft gehad?" Hierbij zijn de antwoordmogelijkheden de volgende: heeft u gebruik gemaakt van; 'de vrijheid om de grens over te gaan', 'werken in het buitenland', 'studeren in het buitenland' en 'wonen in het buitenland'. In dit onderzoek gaat het er niet om welke vorm van mobiliteit iemand heeft gebruikt, maar dat iemand mobiel is geweest. Daarom zijn deze vragen samengevoegd in één variabele: mobiliteit. Dit is een dummy variabele waarbij een 0 betekent dat er geen gebruik wordt gemaakt van één van de verschillende vormen van mobiliteit en een 1 dat er van één of meer vormen van mobiliteit gebruik wordt gemaakt.

Om de variabele met betrekking tot transnationale relaties te kunnen operationaliseren wordt gebruik gemaakt van de volgende vraag uit de Eurobarometer: "Heeft u in de afgelopen twaalf maanden contact gehad met mensen uit een ander EU land: Ja, meerdere keren. Ja, een of twee keer. Nee." Om de hypothese omtrent de transnationale relaties te operationaliseren is de

variabele gehercodeerd tot de dummy variabele 'transnationale relaties'. Om dit te doen zijn de antwoord categorieën 'Ja, meerdere keren' en 'Ja, een of twee keer' samengenomen. Hierbij staat een 0 voor 'wel gebruik gemaakt van transnationale relaties' en een 1 voor 'geen gebruik gemaakt van transnationale relaties'. Dit is gedaan omdat dit onderzoek zich richt op of iemand wel of geen transnationale relaties heeft, en niet in welke mate personen deze hebben.

Politiek

Om de variabele met betrekking tot vertrouwen in de politiek te kunnen meten is gebruik gemaakt van de volgende vraag uit de Eurobarometer: "Vertelt u mij voor elk van de volgende instituties of u geneigd bent deze te vertrouwen of geneigd bent deze niet te vertrouwen." Men kon daarbij aangeven of hij of zij vertrouwen heeft in het nationaal parlement, de nationale overheid en de nationale politieke partijen. Deze vraag is gebruikt om de variabele 'vertrouwen instituties' te construeren. Dit is een dummy variabele waarbij een 0 verwijst naar vertrouwen in tenminste één van deze instituties, en een 1 naar geen vertrouwen in al deze instituties. Deze keuze is gemaakt om een onderscheid te maken tussen mensen die echt geen vertrouwen in de politiek hebben, en mensen die toch nog een beetje vertrouwen hebben.

Om de variabele 'politieke interesse' te meten wordt gebruik gemaakt van een index in de Eurobarometer die de mate van politieke interesse op basis van vier vragen met betrekking tot politieke interesse meet. Op basis van deze vragen in de Eurobarometer is er in de dataset een variabele opgenomen die een index van politieke interesse geeft. Doordat deze index uit vier categorieën (sterk, gemiddeld, laag, en helemaal niet) bestaat, wat te weinig is voor een interval schaal, is het niet mogelijk deze variabele direct in een regressieanalyse te gebruiken. Om een regressieanalyse uit te voeren is het niet mogelijk categorische variabelen als verklarende variabele te gebruiken. Om de hypothese omtrent de politieke interesse te operationaliseren is de variabele gehercodeerd in de variabele 'politieke interesse'. Hierbij worden de categorieën 'sterk' en 'gemiddeld' samengenomen om 'politieke interesse' (0) aan te duiden en de categorieën 'laag' en 'helemaal niet' samengenomen om 'geen politieke interesse' (1) aan te duiden.

Controle variabelen

Bij het toetsen van de hypothesen wordt gebruik gemaakt van controle variabelen. Dit zijn variabelen die invloed kunnen hebben op de kans op euroscepticisme, maar buiten de focus van ons onderzoek

vallen. Deze zijn opgenomen zodat de resultaten niet vervuild worden met invloed van deze variabelen op de resultaten zonder dat dit gewild is.

De meest frequent gebruikte controle variabelen bij onderzoek naar euroscepticisme waarbij de Eurobarometer wordt gebruikt zijn leeftijd, sekse en inkomen (Verhaegen, Hooghe en Dejaeghere, 2012). We maken gedurende de gehele analyse echter gebruik van vier controle variabelen. Doordat er in de Eurobarometer namelijk niet direct naar inkomen wordt gevraagd, wordt er gebruik gemaakt van een tweetal indicatie gevende variabelen. De eerste vraagt naar de financiële thuissituatie. Hiervoor wordt een dummy variabele geconstrueerd waarbij 'zeer goed', 'tamelijk goed' en een 'goede financiële thuissituatie' samen verwijzen naar 0, en 'tamelijk slecht', 'zeer slecht' en een 'slechte financiële thuissituatie' samen verwijzen naar 1. Voor de tweede variabele geeft de respondent zelf aan wat zijn plaats in de samenleving is op interval-niveau met een schaal van 1 tot en met 10. De controlevariabele "leeftijd" is gecodeerd van 15 tot 95, en zal als zodanig worden gebruikt. De controlevariabele man zal gehercodeerd worden als dummy variabele waarbij een 0 verwijst naar 'vrouw' en een 1 naar 'man'. De verdeling van deze variabelen is tevens opgenomen in tabel 3.

Alle hierboven genoemde variabelen zijn in de onderstaande beschrijvende tabel (3) opgenomen. De verdeling is opgenomen in de beschrijvende tabel, evenals de overeenkomstige naam in de in de gehercodeerde dataset op basis van de Eurobarometer.

Ontbrekende data

De ontbrekende data bij de verschillende variabelen in tabel 1 die minder dan 5% van de totale groep respondenten van die variabele zijn, worden niet meegenomen in de analyse. Het gemiddeld aantal en percentage in de tabel is het gemiddelde of percentage na verwijdering van de ontbrekende data. Dit wordt verantwoord door de hoogte van de "n" waarde. De groep respondenten is groot genoeg om representatief te blijven voor het toetsen van de gegeven hypothesen met de hierboven omschreven variabelen. Wanneer de groep respondenten groot genoeg is, is het mogelijk op deze manier om te gaan met de ontbrekende data (Gravetter & Wallnau, 2013).

Tabel 3. beschrijvende tabel van de variabelen.

N = 1042

	Schaal	percentage 'ja' en gemiddelde	Std. Dev.	Missend in %
<i>Afhankelijke variabele</i>				
Eurosepticisme	0 - 1	34.0%		0.8%
<i>Onafhankelijke variabelen</i>				
Opleidingsniveau				0.5%
*laag	0 - 1	30.9%		
*middel	0 - 1	24.4%		
*hoog	0 - 1	44.7%		
Alleen Nederlander voelen	0 - 1	32.8%		1.3%
Verlies culturele identiteit	0 - 1	12.1%		0%
Werkloosheid	0 - 1	33.8%		3.2%
Geen gebruik mobiliteit	0 - 1	28.0%		3.8%
Geen transnationale contacten	0 - 1	20.3%		0.3%
Wantrouwen in de politiek	0 - 1	42.6%		2.6%
Desinteresse in de politiek	0 - 1	29.5%		0.1%
<i>Controle variabelen</i>				
Man	0 - 1	49.1%		0%
Leeftijd	15-92	51,97	17,80	0%
Slechte financiële thuissituatie	0 - 1	13.8%		0.8%
Plaats in samenleving (zelf geplaatst)	1 - 10	6,68	1,34	2.5%

Tevens is de verdeling van de verklarende variabelen per opleidingsniveau opgenomen in tabel 4 en 5. Dit geeft een overzicht in welke mate welke variabele voorkomt bij de verschillende opleidingsniveaus. Dit onderzoek probeert de verschillen in euroscepticisme tussen laag, middel en hoog opgeleiden te verklaren middels deze variabelen. Een overzicht van deze verdeling is dan ook wenselijk, omdat de verschillende opleidingsniveaus hun eigen maatschappelijke groepen zijn (Bovens, 2012). Mogelijkerwijs blijkt uit de resultaten dat ondanks een correcte verwachting dat een bepaald opleidingsniveau een hogere of lagere kans heeft op een onafhankelijke variabele, deze hogere of lagere kans niet wordt omgezet in een hogere of lagere kans op euroscepticisme (Brown, 2000). Wanneer dit zo blijkt te zijn, bieden de beschrijvende tabellen 4 en 5 een verhoogd inzicht in de situatie. Ook staat hierin of de verschillen tussen deze categorieën significant zijn. Hiervoor zijn twee tabellen gemaakt zodat de vergelijking tussen alle drie de groepen gemaakt kan worden. Waarbij in tabel 4 de categorie 'laag' als referentie is genomen, en in tabel 5 de categorie 'middel'.

Tabel 4. Verdeling variabelen per opleidingsniveau, laag opleidingsniveau als referentie.

	N	Laag (ref)	Middel	Hoog
Euroscepticisme	952	38.9%	42.2%	28.1%**
Nationale identiteit	947	45.6%	32.3%**	22.0%**
Culturele identiteit	960	18.2%	12.8%*	8.9%**
Werkloosheid	960	19.2%	16.7%	11.2%**
Mobiliteit	922	46.1%	29.6%**	16.9%**
Geen transnationale contacten	957	28.7%	20.2%*	13.6%**
Geen interesse in de politiek	959	34.3%	31.3%	20.7%**
Geen vertrouwen in de politiek	934	56.6%	47.4%*	32.4%**

** p < 0.01; * p < 0.05

Bron: Eurobarometer 2013

Tabel 5. Verdeling variabelen per opleidingsniveau, middel opleidingsniveau als referentie.

	N	Laag	Middel (ref)	Hoog
Euroscepticisme	952	38.9%	42.2%	28.1%**
Nationale identiteit	947	45.6%**	32.3%	22.0%**
Culturele identiteit	960	18.2%*	12.8%	8.9%
Werkloosheid	960	19.2%	16.7%	11.2%*
Mobiliteit	922	46.1%**	29.6%	16.9%**
Geen transnationale contacten	957	28.7%*	20.2%	13.6%*
Geen interesse in de politiek	959	34.3%	31.3%	20.7%**
Geen vertrouwen in de politiek	934	56.6%*	47.4%	32.4%**

** p < 0.01; * p < 0.05

Bron: Eurobarometer 2013

3.3 - Methoden

Logistische regressie

De doelstelling van dit onderzoek is verklaren waar de verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus in Nederland vandaan komen. Om dit te doen is gebruik gemaakt van een analyse die de effecten van de in de hypothesen en theorie omschreven variabelen op de kans om eurosceptisch te zijn kan toetsen. De hiervoor gebruikte afhankelijke variabele (euroscepticisme) is binair van aard. Om deze reden zal geen gebruik worden gemaakt van een standaard regressie analyse om de effecten te analyseren, maar van een logistische regressie. De variabele euroscepticisme wordt in alle modellen gebruikt als afhankelijke variabele met behulp van SPSS (Agresti & Finlay, 2009).

Een logistische regressie is een wijze van het toetsen van voorspellingen over een afhankelijke variabele die niet past in een multiple regressie omdat deze niet van nominale of ratio schaal is. De functie die de antwoorden van de respondenten omschrijft bestaat namelijk uit twee antwoordmogelijkheden, welke er voor zorgen dat de verdeling niet meer 'normaal' te noemen is. Het voorspellingsmodel past niet goed bij de data wanneer een normale regressie zou worden toegepast (Agresti & Finlay, 2009). In dit onderzoek zal om die reden dan ook een multiple logistische regressie model worden opgebouwd.

Het model zal in de volgende vorm worden opgebouwd:

$$\text{Logit}[\text{Kans op geen euroscepticisme} = 1] = a + \text{var1} \dots \text{var7}.$$

Om te kunnen interpreteren hoe sterk de kans om eurosceptisch te zijn bij elke variabele toe of afneemt zal de zogenaamde '*kans*' geïnterpreteerd worden. In het huidige onderzoek betekent dit dat, wanneer de kans dat een persoon in een bepaalde opleidingscategorie eurosceptisch is significant afneemt wanneer een extra variabele wordt toegevoegd, dat deel van het verschil tussen die categorie en de referentie categorie wordt verklaard. Dit is een waarde die is berekend op basis van de zogenaamde *odds ratio*, welke de kans is dat iets gebeurt gedeeld door de kans dat iets niet gebeurt.

$$\text{Odds ratio} = \text{originele kans dat iets gebeurt bij een normale verdeling} / 1 - \text{die kans. } [P/1-P] = P_{\text{nieuw}}.$$

Om hier de kans uit te berekenen, wordt gebruik gemaakt van de geschatte odds ratio coëfficiënt uit de logistische regressie. Deze is aangeduid als 'eB' in de tabellen hieronder.

$$\text{Dit gebeurt middels de volgende formule: } [P_{\text{nieuw}} * eB] = P_{\text{nieuw}2}.$$

Om de nieuwe kans (kans op euroscepticisme na toevoeging) te berekenen, wordt dit getal gedeeld door zichzelf +1. Dit resulteert in de volgende formule:

$P_{\text{nieuw3}} = [P_{\text{nieuw2}} / (P_{\text{nieuw2}} + 1)]$. De nieuwe kans die hieruit voortkomt geeft weer hoe groot de nieuwe kans is dat een persoon eurosceptisch is, en kan worden vergeleken wanneer deze kans wordt gecontroleerd voor verschillende variabelen. Vervolgens wordt de originele kans dat iemand eurosceptisch was voor het toevoegen van de variabelen hier vanaf getrokken, om tot het verschil in kans te komen dat een persoon eurosceptisch is met en zonder de toegevoegde variabelen.

3.4 – Beschrijving van modellen

Basismodellen (Model 1 en 2)

De eerste stap van de logistische regressie bestaat uit het toetsen van hypothese 1. De hypothese maakt aannames over de verschillen in de kans om eurosceptisch te zijn tussen de verschillende opleidingsniveaus. Dit wordt onderzocht om er zeker van te zijn dat de eerder omschreven verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus daadwerkelijk bestaan, en om in de hierop volgende modellen te kunnen toetsen of deze verschillen (deels) verklaard worden door de andere hierboven beschreven theorieën. Om de verschillen tussen de opleidingsniveaus te toetsen worden deze in de logistische regressies tegen elkaar afgezet.

Doordat de categorieën met betrekking tot opleidingsniveau dummy-variabelen zijn, is het nodig een referentiecategorie te gebruiken. Bij de keuze voor een van de drie categorieën als referentie zijn een aantal factoren meegenomen. Zo is het praktisch om een hoogste of laagste categorie te gebruiken ter vergelijking in plaats van een tussenliggende categorie. Op deze manier is het overzichtelijker wanneer de categorieën tegen elkaar worden afgezet. Ook is het doel van dit onderzoek zo veel mogelijk verschil in kans op euroscepticisme tussen opleidingsniveaus te verklaren. Na analyse bleken er tussen categorieën ‘laag’ en ‘middel’ geen significante verschillen te zitten in euroscepticisme.⁶ Deze verschillen zaten wel tussen ‘laag’ en ‘hoog’, en ‘middel’ en ‘hoog’. Vanwege het doel van dit onderzoek om zoveel mogelijk verschillen in euroscepticisme te verklaren, is er voor gekozen de categorie waarbij het meest te verklaren is als referentie te kiezen. Derhalve is de categorie ‘hoog’ opleidingsniveau als referentie gekozen. Naast het opleidingsniveau zullen in model 1 en 2 de eerder beschreven controle variabelen worden toegevoegd.

Identiteit (Model 3, 4 en 5)

De multiple logistische regressie is verder stapsgewijs uitgebouwd om zo de verschillende effecten van de onafhankelijke variabelen per categorie (identiteit, utilisme, politiek) losstaand te kunnen analyseren. In model 3 en 4 zijn de variabelen voor de hypothesen 2a en 2b omtrent identiteit toegevoegd aan de eerder toegevoegde variabelen van model 1. De variabelen toetsen of nationale identiteit (model 3) of culturele identiteit (model 4) een verklaring kunnen bieden voor de verschillen in euroscepticisme tussen verschillende opleidingsniveaus. Het betreft hier de variabelen ‘Nederlander voelen’ en ‘gevoel van verlies van culturele identiteit’. In model 5 is het totaal van de identiteit verklaringen opgenomen om zo te kunnen zien wat de relatieve waarde van deze verklaringsstroming is.

⁶ Zie hiervoor tabel 6 en 7 op pagina 33.

Utilisme (Model 6, 7, 8 en 9)

De variabelen met betrekking tot de utilistische theorieën zijn in model 6, 7 en 8 toegevoegd. Het betreft hier het toetsen van hypothesen 3a, 3b en 3c, welke alle drie een stelling innemen over 'nut' gerelateerde effecten op euroscepticisme. De effecten worden wederom naast de effecten van model 1 getoetst, om zo te kunnen kijken of er (deels) een verklaring wordt geboden voor de verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus. Het betreft hier de variabelen 'werkloosheid', 'mobiliteit' en 'transnationale contacten'. Hiernaast is in model 9 het totaal van de utilistische variabelen opgenomen om de relatieve waarde van deze verklaringen tegen elkaar af te kunnen zetten.

Politiek (Model 10, 11 en 12)

Hypothese 4a en 4b worden getoetst in model 10, 11 en 12. Dit heeft betrekking op de aan politiek gerelateerde theorieën. De variabelen die hiervoor relevant zijn, zijn wederom toegevoegd aan de variabelen van model 1. Dit zijn de variabelen 'wantrouwen in' en 'desinteresse in' de politiek. Tevens is opnieuw een laatste model (12) met de beide verklaringen uit de stroming in de regressie analyse opgenomen om de relatieve waarde te kunnen meten.

Identiteit, utilisme, en politiek (Model 13)

In het 13e model worden de 3 benaderingen samengevoegd in één model om zo te controleren voor de effecten van die benaderingen. Dit is om te kijken of een van de effecten weggenomen wordt door een van de theorieën uit de andere benaderingen. Dit is dan ook het totale model.

Hieronder zijn alle resultaten van deze logistische regressie opgenomen in tabel 6 (model 1), tabel 7 (model 2), tabel 8 (model 3, 4 en 5), tabel 9 (model 6, 7, 8 en 9), tabel 10 (model 10, 11 en 12) en tabel 11 (model 13).

Multicollineariteit

De verschillende verklaringen voor euroscepticisme lopen, omdat deze binnen de drie stromingen op elkaar lijken, het risico een deel van de verklaring van elkaar over te nemen. Om deze reden is het noodzakelijk te toetsen of de variabelen geen last hebben van zogenaamde 'multicollineariteit'. Hiervoor is gebruik gemaakt van een regressie analyse tussen de verschillende variabelen die binnen een van de drie categorieën vallen (identiteit, utilisme en politiek). Deze waarden zijn, respectievelijk, hoger dan 0.1 (tolerantie) en lager dan 10 (VIF). Derhalve is er geen reden om aan te nemen dat er sprake is van multicollineariteit tussen de variabelen (Field, 2000).

Hoofdstuk 4 - Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de verschillende toetsen over de hypothesen weergegeven. Eerst wordt hypothese 1 getoetst, waarna er conclusies worden getrokken over de verschillen in euroscepticisme tussen de opleidingsniveaus, waarna de overige hypothesen met betrekking tot de verklaringen voor deze verschillen tevens getoetst worden.

Tabel 6. Euroscepticisme, opleidingsniveau en controle variabelen, laag opleidingsniveau als referentiecategorie. N = 859

	Model 1		
	B	s.e.	eB
Intercept	1,01		
Opleidingsniveau			
* laag	0,52**	0,19	1,68
* middel	0,59**	0,19	1,81
* hoog (ref)			
Man	-0,07	0,15	0,93
Slechte financiële thuissituatie	0,21	0,21	1,24
Plaats in samenleving (zelf geplaatst)	-0,23**	0,06	0,79
Leeftijd	-0,01	0,01	0,99
-2 Log Likelihood	1054,78		
Chi-kwadraat verandering	42,42**		
Df	5		
Nagelkerke R ²	0,07		

** p < 0.01; * p < 0.05

B = effectparameter; s.e. = standaardfout; eB = odds.

Bron: Eurobarometer 2013

Tabel 7. Euroscepticisme, opleidingsniveau en controle variabelen, middel opleidingsniveau als referentiecategorie. N = 859

	Model 2		
	B	s.e.	eB
Intercept	1,61		
Opleidingsniveau			
* laag	-0,08	0,20	0,93
* middel (ref)			
* hoog	-0,59	0,19	1,63
Man	-0,07	0,15	0,92
Slechte financiële thuissituatie	0,21	0,21	1,24
Plaats in samenleving (zelf geplaatst)	-0,23**	0,06	0,79
Leeftijd	-0,01*	0,01	0,99
-2 Log Likelihood	1054,78		
Chi-kwadraat verandering	42,42**		
Df	5		
Nagelkerke R ²	0,07		

** p < 0.01; * p < 0.05

B = effectparameter; s.e. = standaardfout; eB = odds.

Bron: Eurobarometer 2013

4.1 - Euroscepticisme en opleidingsniveau (tabel 6 en 7)

Hypothese 1 toetst het verband tussen opleidingsniveau en euroscepticisme in Nederland. In tabel 6 en 7 wordt getoetst welke verschillen er tussen de categorieën laag, middel en hoog opleidingsniveau bestaan in de kans op euroscepticisme. Uit model 1 blijkt dat er significante verschillen zijn tussen de opleidingsniveaus laag en hoog en middel en hoog in de kans op euroscepticisme, gecontroleerd voor sekse, de financiële situatie thuis, de plaats in de samenleving die een persoon zichzelf geeft, en leeftijd. In model 2 is getoetst op de verschillen tussen middel en laag, en middel en hoog opgeleiden. De verschillen in de kans op euroscepticisme tussen laag en middel opgeleid blijken niet significant.

De waarde 'B' uit tabel 6 geeft een positief significant effect aan ten opzichte van hoger opgeleiden voor de kans op euroscepticisme voor zowel laag als middel opgeleiden. Dit effect wordt geïnterpreteerd aan de hand van de statistiek 'eB', de zogenaamde log-odds. Met behulp hiervan wordt de *kans* berekend.⁷ Hieruit blijkt dat de kans dat een persoon met een laag opleidingsniveau eurosceptisch is 12.4% hoger is dan de kans dat een hoog opgeleid persoon dat is. Voor personen met een middel opleidingsniveau geldt een hogere kans van 14.3% dat zij eurosceptisch zijn ten opzichte van personen met een hoog opleidingsniveau. De hypothese wordt aangenomen ten aanzien van de verschillen in euroscepticisme tussen laag en hoog, en middel en hoog opgeleiden. De hypothese wordt verworpen voor het deel dat betrekking heeft op het verschil in euroscepticisme tussen laag en middel opgeleiden. De Chi-kwadraat waarde geeft weer in welke mate het model als zodanig een betere verklaring vormt voor euroscepticisme dan de nul-waarde. Dit model is een significant betere voorspelling voor euroscepticisme met een Chi-kwadraat verandering van 42.42 (met 5 vrijheidsgraden), en een verklaarde variantie van 7%.

Consequenties voor de overige hypothesen

De onderzoeksopzet van dit onderzoek brengt met zich mee dat, wanneer de resultaten bij hypothese 1 afwijkend zijn van de verwachting, delen van de andere hypothesen automatisch verworpen zullen moeten worden. Voor het toetsen van de overige hypothesen (hypothesen 2 tot en met 4) heeft dit resultaat dan ook omvangrijke consequenties. Het betekent namelijk dat er geen verschil te verklaren is tussen laag en middel opgeleiden in Nederland in 2013, omdat dit verschil niet bestaat. Derhalve worden de hypothesen omtrent de verschillen tussen laag en middel opgeleiden van hypothesen 2a, 2b, 3a, 3b, 3c, 4a en 4b verworpen. De overgebleven verschillen tussen laag en hoog, en middel en hoog opgeleiden worden hieronder wel getoetst.

⁷ Zie pagina 29 en 30.

Tabel 8. Logistische regressie identiteit variabelen en controle variabelen naar euroscepticisme.

N = 859

	Model 3			Model 4			Model 5		
	B	s.e.	eB	B	s.e.	eB	B	s.e.	eB
Intercept	0,24			0,98			0,22		
Opleidingsniveau									
* laag	0,20	0,20	1,22	0,38*	0,20	1,46	0,07	0,21	1,07
* middel	0,49**	0,19	1,63	0,56**	0,19	1,75	0,46**	0,19	1,59
* hoog (ref)									
Alleen Nederlander voelen	1,11**	0,17	3,04				1,09**	0,17	2,97
Verlies culturele identiteit				1,10**	0,21	3,02	1,06**	0,22	2,89
Man	-0,08	0,15	0,92	-0,08	0,15	0,92	-0,09	0,16	0,91
Slechte financiële thuissituatie	0,07	0,22	1,08	0,17	0,22	1,18	0,03	0,23	1,03
Plaats in samenleving (zelf geplaatst)	-0,20**	0,06	0,82	-0,25**	0,06	0,78	-0,22**	0,06	0,81
Leeftijd	0,00	0,01	1,00	-0,01	0,01	0,99	0,00	0,01	1,00
-2 Log Likelihood	1009,14			1027,54			985,42		
Chi-kwadraat verandering	45,64**			27,24**			69,35**		
Df	6			6			7		
Nagelkerke R ²	0,14			0,11			0,17		

** p < 0.01; * p < 0.05

B = effectparameter; s.e. = standaardfout; eB = odds.

Bron: Eurobarometer 2013

4.2 - Identiteit (tabel 8)

De hypothese omtrent het gevoel van nationale identiteit wordt getoetst in model 3. Het nog niet verworpen deel van de hypothese veronderstelt dat de kans dat een laag opgeleid persoon vaker eurosceptisch is dan een hoog opgeleid persoon, en een middel opgeleid persoon vaker eurosceptisch is dan een hoog opgeleid persoon, kan worden verklaard doordat hij of zij zich alleen Nederlander voelt. Wanneer de variabele 'alleen Nederlander voelen' toe wordt gevoegd aan de variabelen uit model 1, wordt duidelijk dat het verschil tussen laag en hoog opgeleiden in de kans om eurosceptisch te zijn niet meer significant is. Dit betekent dat dit gevoel van nationale identiteit een verklaring vormt voor de verschillen in euroscepticisme. De kans dat, gecontroleerd voor nationale identiteit, een laag opgeleide eurosceptisch is ten opzichte van een hoog opgeleide daalt met 7.2 procentpunten (12.4% - 4.8%). Met betrekking tot dat verschil wordt hypothese 2a aangenomen. Het verschil in euroscepticisme tussen middel en hoog opgeleiden blijft in model 3 onverklaard. Het gedeelte van hypothese 2a met betrekking tot het verschil tussen middel en hoog wordt verworpen. De Chi-kwadraat waarde is 45.64 (met 6 vrijheidsgraden), en betreft een significante verbetering met de situatie waarbij er geen voorspellers zouden zijn toegevoegd. De verklaarde variantie in dit model betreft 14%.

Model 4 toetst het nog niet verworpen deel van hypothese 2b. Deze veronderstelt dat mensen met een laag opleidingsniveau vaker eurosceptisch zijn dan mensen met een hoog opleidingsniveau, en dat middel opgeleiden vaker eurosceptisch zijn dan hoog opgeleiden, omdat zij zich vaker aangetast voelen in hun culturele waarden. Hoewel het verlies in culturele identiteit wel een positieve significante voorspeller is van euroscepticisme, biedt deze variabele geen verklaring voor de verschillen tussen de opleidingsniveaus. De verschillen tussen laag en hoog opgeleiden, en middel en hoog opgeleiden blijven, gecontroleerd voor het gevoel van verlies van culturele identiteit, significante voorspellers. Hypothese 2b wordt derhalve verworpen. De Chi-kwadraat waarde van model 4 is aanzienlijk lager dan die van model 3, maar nog steeds significant met een waarde van 27,24 (met 6 vrijheidsgraden). Het model vormt dus wel een verbeterde voorspelling van euroscepticisme. De verklaarde variantie is hierbij 11%.

Model 5 toont de resultaten voor het geheel van de aan identiteit gerelateerde voorspellers in een model. Het verschil tussen hoog opgeleiden en laag opgeleiden wordt in dit model wederom verklaard. Het verschil tussen hoog opgeleiden en middel opgeleiden wordt hier echter wederom niet verklaard. Het gehele model is een significant betere voorspelling van euroscepticisme met een Chi-kwadraat van 69.35 (met 7 vrijheidsgraden), en een verklaarde variantie van 17%.

Tabel 9. Logistische regressie utilistische variabelen en controle variabelen naar euroscepticisme.

N = 859

	Model 6			Model 7			Model 8			Model 9		
	B	s.e.	eB	B	s.e.	eB	B	s.e.	eB	B	s.e.	eB
Intercept	0,76			0,99			1,01			0,74		
Opleidingsniveau												
* laag	,46**	0,19	1,58	0,50**	0,20	1,64	0,51**	0,19	1,67	0,44*	0,20	1,55
* middel	,57**	0,19	1,78	0,59**	0,19	1,80	0,59**	0,19	1,81	0,57**	0,19	1,76
* hoog (ref)												
Werkloosheid	0,70**	0,20	2,01							0,70**	0,20	2,01
Geen gebruik mobiliteit				0,09	0,17	1,09				0,08	0,18	1,08
Geen transnationale contacten							0,04	0,19	1,04	0,02	0,20	1,02
Man	-0,06	0,15	0,94	-0,07	0,15	0,93	-0,07	0,15	0,93	-0,06	0,15	0,95
Slechte financiële thuissituatie	0,18	0,22	1,20	0,21	0,21	1,23	0,21	0,21	1,23	0,18	0,22	1,20
Plaats in samenleving (zelf geplaatst)	-0,22**	0,06	0,08	0,23**	0,06	0,80	-0,23**	0,06	0,79	-0,21**	0,06	0,81
Leeftijd	-0,01	0,01	0,99	-0,01*	0,01	0,99	-0,01*	0,01	0,99	-0,01	0,01	0,99
-2 Log Likelihood	1043,05			1054,51			1054,74			1042,82		
Chi-kwadraat verandering	11,73**			0,27			0,04			11,95**		
Df	6			6			6			8		
Nagelkerke R ²	0,09			0,07			0,07			0,09		

** p < 0.01; * p < 0.05

B = effectparameter; s.e. = standaardfout; eB = odds.

Bron: Eurobarometer 2013

4.3 - Utilisme (tabel 9)

In model 6 is getoetst of het gevoel dat mensen hebben over hun concurrentiepositie voor laag opgeleiden een negatievere lading draagt dan voor hoog opgeleiden. Tevens is getoetst of voor middel opgeleiden het gevoel over de concurrentiepositie het verschil tussen middel en hoog opgeleiden verklaart. Dit ziet op de nog niet verworpen delen van hypothese 3a. Uit de statistiek blijkt dat de verschillen hierdoor niet verklaard worden, al is de variabele 'werkloosheid' wel een significante voorspeller van euroscepticisme als zodanig. Wanneer iemand het gevoel heeft dat de EU werkloosheid betekent voor hem of haar, dan is de kans dat hij of zij eurosceptisch is 2 maal zo hoog. Het is echter geen verklaring voor de verschillen in euroscepticisme. Het resterende deel van hypothese 3a wordt daarom verworpen. Het model is wel een verbeterde voorspeller voor euroscepticisme met een Chi-kwadraat waarde van 11.73 die significant is (met 6 vrijheidsgraden). Hiernaast heeft het een verklaarde variantie van 9% als voorspelling van euroscepticisme.

Model 7 toetst het nog niet verworpen deel van hypothese 3b, dit betreft de effecten van de mobiliteit. De mobiliteit biedt geen verklaring voor de verschillen in euroscepticisme. Hiernaast geeft het geen significante verklaring voor euroscepticisme als zodanig. Hierdoor zal hypothese 3b geheel worden verworpen. Het model is ook geen verbeterde voorspelling van euroscepticisme, met een Chi-kwadraat van 0.27. De verklaarde variantie van het hele model betreft 7% als voorspelling van euroscepticisme.

Model 8 toetst of het hebben van transnationale contacten binnen de EU een verklaring kan bieden voor verschillen in de kans op euroscepticisme tussen laag en hoog, en middel en hoog opleidingsniveau. Hiermee wordt het niet verworpen deel van hypothese 3c getoetst. Het wel of niet hebben van transnationale contacten biedt geen verklaring voor de verschillen in euroscepticisme. Ook geeft het geen verklaring voor euroscepticisme als zodanig. Het model is ook geen significante verbetering in het voorspellen van euroscepticisme, en heeft een verklaarde variantie van 7% als voorspelling van euroscepticisme.

In model 9 worden alle utilistische variabelen in een model naast elkaar getoetst. Hieruit blijkt dat, gecontroleerd voor elkaar, alleen het effect van werkloosheid een significante voorspeller blijkt van euroscepticisme. De utilistische theorieën bieden echter geen verklaring voor de verschillen tussen opleidingsniveaus. Wel bieden ze gezamenlijk een significant betere voorspelling voor euroscepticisme als zodanig, met een Chi-kwadraat waarde van 11.95 (met 8 vrijheidsgraden) en een verklaarde variantie van 9%.

Tabel 10. Logistische regressie politiek gerelateerde variabelen en controle variabelen naar euroscepticisme.

N = 859

	Model 10			Model 11			Model 12		
	B	s.e.	eB	B	s.e.	eB	B	s.e.	eB
Intercept	0,12			1,09			0,24		
Opleidingsniveau									
* laag	0,24	0,20	1,27	0,53**	0,19	1,70	0,27	0,20	1,31
* middel	0,49**	0,19	1,63	0,61**	0,19	1,83	0,51**	0,19	1,67
* hoog (ref)									
Wantrouwen in de politiek	1,20**	0,16	3,32				1,21**	0,16	3,36
Desinteresse in de politiek				-0,10	0,17	0,90	-0,20	0,18	0,82
Man	-0,05	0,16	0,95	-0,07	0,15	0,93	-0,04	0,16	0,96
Slechte financiële thuissituatie	0,08	0,22	1,09	0,22	0,21	1,24	0,09	0,22	1,10
Plaats in samenleving (zelf geplaatst)	-0,20**	0,06	0,82	-0,24**	0,06	0,79	-0,20**	0,06	0,82
Leeftijd	-0,01	0,01	1,00	-0,01*	0,01	0,99	-0,01	0,01	1,00
-2 Log Likelihood	995,12			1054,41			993,9		
Chi-kwadraat verandering	59,66**			0,36			60,88**		
Df	6			6			7		
Nagelkerke R ²	0,16			0,07			0,16		

** p < 0.01; * p < 0.05

B = effectparameter; s.e. = standaardfout; eB = odds.

Bron: Eurobarometer 2013

4.4 - Politiek (tabel 10)

In model 10 wordt getoetst in welke mate wantrouwen in de politiek een verklaring vormt voor verschillen in de kans om eurosceptisch te zijn tussen de opleidingsniveaus laag en hoog, en middel en hoog. Dit toetst het nog niet verworpen deel van hypothese 4a. Uit het model blijkt dat het verschil in de kans om eurosceptisch te zijn tussen laag opgeleiden en hoog opgeleiden wordt verklaard door wantrouwen in de politiek. Het significante verschil tussen laag en hoog opgeleiden op de kans om eurosceptisch te zijn valt door toevoeging weg. Wanneer een persoon laag opgeleid is, heeft hij of zij, gecontroleerd voor wantrouwen in de politiek, nog maar 5.8% meer kans om eurosceptisch te zijn dan iemand die hoog opgeleid is, waar dit eerst 12.4% was (dit is te distilleren uit de eB waarde, waarmee de kans op euroscepticisme wordt berekend). Het toevoegen van de variabele betekent dus een afname van 6.6 procentpunt kans om eurosceptisch te zijn als laag opgeleide ten opzichte van de beginsituatie. Het verschil tussen de opleidingsniveaus laag en hoog wordt dus voor meer dan de helft verklaard door te controleren voor wantrouwen in de politiek. Het verschil tussen middel en hoog opgeleiden wordt niet verklaard door het hebben van wantrouwen in de politiek. Het verschil in de kans om eurosceptisch te zijn tussen middel en hoog opgeleiden blijft namelijk significant. Dit leidt tot de conclusie dat met betrekking tot het verschil tussen laag en hoog opgeleiden hypothese 4a wordt aangenomen, en met betrekking tot het verschil tussen middel en hoog opgeleiden hypothese 4a wordt verworpen. Het gehele model is een significante verbetering ten opzichte van het nul model met een Chi-kwadraat waarde van 59.66 (met 6 vrijheidsgraden). De verklaarde variantie van het model is 16% met betrekking tot het voorspellen van euroscepticisme.

In model 11 wordt getoetst of desinteresse in de politiek een verklaring kan vormen voor de verschillen in euroscepticisme tussen de opleidingsniveaus laag en hoog, en middel en hoog. Het nog niet verworpen deel van hypothese 4b wordt hiermee getoetst. Het blijkt dat interesse in de politiek geen verklaring biedt voor de verschillen tussen de opleidingsniveaus, en dat het geen verklaring geeft voor euroscepticisme als zodanig. Het resterende deel van hypothese 4b wordt dan ook verworpen. Ook is het model geen significante verbetering in het voorspellen van euroscepticisme, de verklaarde variantie is hierbij 7%.

In model 12 worden de variabelen over de politieke stroming gecombineerd. Wantrouwen in de politiek, gecontroleerd voor desinteresse in de politiek, verklaart het verschil tussen laag en hoog opgeleiden nog steeds. Ook blijft het een significante voorspeller voor euroscepticisme. Het gehele model is een significant betere voorspelling van euroscepticisme ten opzichte van het nul model met een Chi-kwadraat verandering van 60.88 (met 7 vrijheidsgraden). De verklaarde variantie is 16%.

Tabel 11. Logistische regressie identiteit, utilistische, politieke en controle variabelen naar euroscepticisme.

N = 859

	Model 13		
	B	s.e.	eB
Intercept	-0,51		
Opleidingsniveau			
* laag	-0,12	0,22	0,89
* middel	0,41*	0,20	1,51
* hoog (ref)			
Alleen Nederlander voelen	1,05**	0,18	2,86
Verlies culturele identiteit	0,95**	0,23	2,58
Werkloosheid	0,48*	0,22	1,62
Geen gebruik mobiliteit	-0,12	0,19	0,89
Geen transnationale contacten	-0,015	0,21	0,99
Wantrouwen in de politiek	1,087**	0,166	2,97
Desinteresse in de politiek	-0,30	0,19	0,74
Man	-0,053	0,16	0,95
Slechte financiële thuissituatie	-0,07	0,22	0,93
Plaats in samenleving (zelf geplaatst)	-0,19**	0,07	0,83
Leeftijd	0,00	0,01	1,00
-2 Log Likelihood	932,17		
Chi-kwadraat verandering	122,61**		
Df	12		
Nagelkerke R ²	0,24		

** p < 0.01; * p < 0.05

B = effectparameter; s.e. = standaardfout; eB = odds.

Bron: Eurobarometer 2013

4.5 - Identiteit, Utilisme en Politiek gecombineerd (Tabel 11)

In model 13 zijn alle verschillende variabelen opgenomen. Hierin is het verschil in de kans om eurosceptisch te zijn tussen laag en hoog opgeleiden negatief geworden. Gecontroleerd voor al deze variabelen, heeft een persoon die laag opgeleid is 2.56% procentpunt minder kans om eurosceptisch te zijn dan een hoog opgeleide, dit verschil is echter niet significant. Een middel opgeleid persoon heeft, met een eB waarde van 1.51, nog steeds 9.75% meer kans om eurosceptisch te zijn dan een hoog opgeleid persoon. Dit verschil is nog steeds significant en wordt door deze variabelen dus niet verklaard.

Gecontroleerd voor alle factoren blijkt dat het belang van wantrouwen in de politiek en nationale identiteit weinig verschillend is als verklaring voor het verschil tussen laag en hoog opgeleiden. Beide zijn zeer significante voorspellers voor euroscepticisme, en beide hebben een gelijkwaardige eB waarde, met een gelijke range (beide zijn 0-1 gecodeerd)⁸. Gezamenlijk bieden deze variabelen een volledige verklaring voor het verschil in euroscepticisme tussen laag en hoog opgeleiden.

Bedreigingen voor de Nederlandse identiteit, de Nederlandse culturele identiteit, het gevoel werkloos te worden door de EU, en het hebben van wantrouwen in de politiek blijven alle significante voorspellers van euroscepticisme. Het gehele model biedt voor euroscepticisme een verklaarde variantie van 24%. Dit is van belang omdat, wanneer deze waarde te laag was geweest, de verklaringen voor de verschillen in geloofwaardigheid zouden verliezen. Het model in zijn geheel is dan ook een significant betere voorspeller van euroscepticisme in vergelijking met het nul-model, met een Chi-kwadraat verandering van 122.61 (met 12 vrijheidsgraden).

⁸ Zie tabel 3 op pagina 27.

Hoofdstuk 5 – Conclusie en Discussie

5.1 - Conclusie

In het licht van de Europese verkiezingen van 22 mei 2014, de stijgende mate van euroscepticisme in Nederland gedurende de laatste jaren, en de bijbehorende problemen omtrent democratische legitimatie door de verschillen tussen laag, middel en hoog opgeleiden in representatie binnen de democratie, is het noodzakelijk verklaringen te vinden voor de verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus. Hiernaast heeft dit onderzoek vanuit een wetenschappelijk perspectief tevens belang. Een recenter en opleidingsniveaus duidelijk als groepen scheidend onderzoek naar de verschillen in euroscepticisme met een dataset na 2008 was nodig omdat deze onderzoeken voor Nederland niet bestaan. De periode na 2009 is interessant omdat de mate van euroscepticisme sindsdien een vlucht heeft genomen in zowel Nederland als Europa. Dit alles resulteerde in dit onderzoek, met als hoofdvraag: *“Hoe kan het verschil in de mate van euroscepticisme in 2013 tussen mensen met verschillende opleidingsniveaus in Nederland worden verklaard?”* Ter beantwoording van deze vraag is allereerst onderzocht in welke mate euroscepticisme tussen de verschillende opleidingsniveaus verschilt.

De verwachting bij beantwoording van deze vraag was: des te lager een persoon is opgeleid, des te hoger de kans om eurosceptisch te zijn (Hakhverdian et al. 2011; Hooghe, 2003; Lubbers, 2007; Lubbers & Scheepers, 2010; Lubbers & Scheepers, 2007; Usherwood & Startin, 2011; van der Waal et al. 2010). Een laag opgeleid persoon zou dus een grotere kans moeten hebben om eurosceptisch te zijn dan een middel opgeleid persoon, en een middel opgeleid persoon zou een grotere kans moeten hebben eurosceptisch te zijn dan een hoog opgeleide. Deze verwachting is deels uitgekomen. Uit dit onderzoek blijkt dat middel en laag opgeleiden beide vaker eurosceptisch zijn dan hoog opgeleiden. Het blijkt dat het verwachte verschil tussen middel en laag opgeleiden in euroscepticisme niet wordt teruggevonden. Hieruit volgt dat de verschillen tussen laag en middel opgeleiden die verwacht werden niet langer verklaard konden worden, omdat deze niet bestaan.

Vervolgens is onderzocht waar de verschillen in euroscepticisme tussen laag en hoog, en middel en hoog opgeleiden vandaan komen. De verklaringen zijn, op basis van de literatuur, gezocht in drie stromingen van verklaringen. Collectieve identiteit, utilisme en politiek.

Collectieve identiteit is onderverdeeld in nationale en culturele identiteit. Met betrekking tot nationale identiteit werd verwacht dat lager opgeleide personen vaker gevoelens van nationale identiteit hebben, en hierdoor vaker eurosceptisch zijn omdat zij de EU als een bedreiging ervaren voor deze nationale identiteit (De Vreese & Boomgaarden, 2005; Hooghe & Marks, 2005; Lubbers & Jaspers, 2011; van der Waal et al. 2010). Met betrekking tot de culturele identiteit werd verwacht dat door gevoelens van inbreuk op hun cultuur, en angst voor andere culturen, lager opgeleiden vaker een verlies van culturele identiteit zouden ervaren in verband met de EU, en hierdoor vaker eurosceptisch zouden zijn (Lubbers, 2007; Lubbers & Jaspers, 2011). Uit dit onderzoek blijkt dat de gevoelens over nationale identiteit en de bedreiging daarvan vanuit de EU het verschil in euroscepticisme tussen laag en hoog opgeleiden verklaren. Het verschil tussen middel en hoog opgeleiden wordt hierdoor echter niet verklaard. Angst voor verlies van culturele identiteit speelt geen rol in het verklaren van de verschillen tussen opleidingsniveaus.

Met betrekking tot de utilistische stroming is onderzocht of gevoelens over de concurrentiepositie, de mobiliteit en het gebruiken van transnationale contacten verklaringen kunnen bieden voor verschillen in euroscepticisme tussen laag en hoog, en middel en hoog opgeleiden. De verwachting was dat een negatief gevoel over een persoons concurrentiepositie tot een hogere mate van euroscepticisme zou leiden, en dat lager opgeleiden hier vaker last van zouden hebben uit angst voor werkloosheid door integratie van de EU (Hakhverdian et al. 2011; Gabel & Palmer, 1995). Met betrekking tot mobiliteit werd verwacht dat lager opgeleiden minder mobiel zijn, en minder nut ervaren van de EU en derhalve vaker eurosceptisch zijn (Hakhverdian et al. 2011). Een gelijksoortige verwachting gold voor het gebruik van transnationale contacten. Lager opgeleiden hebben minder transnationale contacten, gebruiken deze hierdoor minder, ondervinden hierdoor minder nut van de EU en zijn daardoor vaker eurosceptisch (Kuhn, 2011). Uit dit onderzoek is gebleken dat geen van de drie theorieën een verklaring biedt voor de verschillen in euroscepticisme tussen de opleidingsniveaus. De persoonlijke concurrentiepositie van een persoon is wel een goede voorspeller voor euroscepticisme, maar biedt geen verklaring voor de verschillen tussen opleidingsniveaus.

De derde behandelde stroming betreft theorieën over politieke binding. Hierbij zijn twee theorieën behandeld. De eerste betreft het hebben van wantrouwen in de politiek, en de tweede gedesinteresseerd zijn in de nationale politiek. De verwachting was dat een verhoogde mate van wantrouwen en desinteresse in de politiek vaker voorkomt bij lager opgeleiden, en dat hierdoor lager opgeleiden vaker eurosceptisch zijn dan hoger opgeleiden, omdat zij dit wantrouwen en desinteresse afspiegelen op hun mening over de EU (CBS, 2010; Lubbers, 2008; Abst et al. 2008; Bovens & Wille, 2006). Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de mate van desinteresse

geen toegevoegde waarde heeft als verklaring voor de verschillen in euroscepticisme. Het verschil tussen laag en hoog opgeleiden wordt verklaard door de mate waarin een persoon wantrouwig is ten opzichte van de politiek. Dit geldt echter niet voor het verschil tussen middel en hoog opgeleiden.

Op basis van de bovenstaande conclusies is het mogelijk de hoofdvraag van dit onderzoek deels te beantwoorden. Het blijkt dat, in Nederland, het verschil in euroscepticisme tussen laag en hoog opgeleiden wordt verklaard door een combinatie van gevoelens over nationale identiteit en wantrouwen in de politiek. Hierbij wordt het verschil in zijn geheel weg verklaard door beide variabelen, en zijn hun effecten gelijkwaardig als verklaring. In dit onderzoek is echter geen verklaring gevonden voor het verschil in euroscepticisme tussen middel en hoog opgeleiden. Het blijkt dus dat, hoewel laag en middel opgeleiden een gelijk verschil in euroscepticisme tonen ten opzichte van hoog opgeleiden, de beweegredenen van de groepen voor dit verschil anders zijn.

5.2 - Discussie

De bovenstaande conclusies over de verschillen in euroscepticisme tussen de opleidingsniveaus bieden ruimte voor een discussie. De meest opmerkelijke conclusie betreft het feit dat, hoewel de verschillen in euroscepticisme tussen laag en hoog, en middel en hoog opgeleiden, gelijk zijn, dit verschil berust op andere beweegredenen tussen de groepen. Deze conclusie dient verder onderzocht te worden. Hierbij kan men zich richten op redenen waarom nationale identiteit en wantrouwen in de politiek wel voor laag opgeleiden verklaringen bieden, maar niet voor middel opgeleiden.

De resultaten geven de indicatie dat er sprake is van een scheiding tussen de beweegredenen van laag en middel opgeleiden om eurosceptisch te zijn. Deze scheiding tussen groepen wordt bevestigd door Bovens (2012), welke stelt dat het hier om fundamenteel verschillende groepen mensen gaat, met andere sociale kringen en beweegredenen. Brown (2000) stelt dat niet ieder effect binnen een groep tot eenzelfde effect buiten een groep hoeft te leiden. Uit dit onderzoek blijkt dat middel opgeleiden wel meer gevoelens van nationale identiteit en wantrouwen in de politiek bezitten dan hoog opgeleiden, maar dat zij deze gevoelens niet omzetten in euroscepticisme (Lubbers & Jaspers, 2011; Brown, 2000). De redenen die een groep heeft om dergelijke keuzes wel of niet te maken verschillen per groepering en vraagstuk (Brown, 2000), en zouden in verder onderzoek onderzocht kunnen worden.

Hoewel de bovenstaande redenering een verhoogd inzicht biedt met betrekking tot het vraagstuk waarom middel opgeleiden niet eurosceptischer zijn dan hoog opgeleiden vanwege wantrouwen in de politiek en nationale identiteit, biedt het geen achterliggende theorie waarom deze factoren niet worden omgezet in euroscepticisme bij middel opgeleiden. Tevens biedt het geen verklaring voor de verschillen in euroscepticisme tussen middel en hoog opgeleiden. De verklaring voor deze verschillen zal in vervolg onderzoek gevonden moeten worden.

Mogelijke onderzoeksrichtingen hiervoor kunnen voortkomen uit ontbrekende factoren buiten dit onderzoek. Een van de belangrijkste niet getoetste maar wel uit de literatuur voortkomende verklaringen voor verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus is de politieke 'volgtheorie' (Hobolt, 2007), welke bij gebrek aan data niet is getoetst.⁹ De theorie stelt dat mensen met minder kennis van de EU sneller de mening van mensen volgen die wel kennis hebben van de EU. Dit

⁹ Zie pagina 17.

zijn voornamelijk politici. Naarmate een persoon lager is opgeleid zal hij of zij de politici die hij of zij aanhangt dan ook meer volgen op hun EU beleid. Mensen van lagere opleidingsniveaus volgen vaker eurosceptische politieke partijen, en zijn hierdoor vaker eurosceptisch (Hobolt, 2007). Een tweede belangrijke ontbrekende factor in dit onderzoek betreft de invloed die media hebben op euroscepticisme en de mate waarin verschillende opleidingsniveaus hierdoor worden beïnvloed. Zo zijn er verschillende soorten berichtgeving, die ook bij verschillend publiek terecht komen, en zo meer of minder invloed kunnen hebben op de verschillende opleidingsniveaus (Abbarneo & Zapryanova, 2013). Later onderzoek kan deze factor wel meenemen.

Nog een opmerkelijk resultaat in dit onderzoek kwam voort uit het onderzoek naar de utilistische factoren. Geen van deze factoren bleek een verklaring te kunnen bieden voor het verschil in euroscepticisme. Hoewel de utilistische factoren vaker als minder bovenliggend worden aangegeven, was de verwachting dat ook deze factoren deels een verklaring zouden bieden voor de verschillen in euroscepticisme (Hakhverdian et al. 2010; Lubbers Jaspers, 2011). Mogelijkerwijs zijn er andere utilitaire variabelen die niet in dit onderzoek zijn opgenomen maar die wel een verklaring kunnen bieden voor de verschillen in euroscepticisme. De keuze voor de drie utilistische variabelen die in dit onderzoek zijn behandeld zijn gemaakt vanuit een individualistische benadering. Dit omdat deze door de literatuur worden aangegeven als belangrijker voorspellers (Mau, 2005), waar deze gebaseerd zijn op het idee van winnaars en verliezers, en zo meer verklarende waarde voor opleidingsverschillen zouden kunnen betekenen (Ritzen et al. 2014). Het is echter mogelijk dat theorieën die een breder gevoel aanspreken tevens verband houden met euroscepticisme. Zo kan het gevoel dat het eigen land als zodanig niet profiteert van de EU onder verschillende opleidingsniveaus sterker of minder sterk spelen. Het gevoel dat de Europese integratie een inbreuk meebrengt op de welvaart van het land als zodanig zou sterker kunnen leven onder lager opgeleiden, en derhalve tot een negatievere houding kunnen leiden (van der Waal et al. 2010). Dit kan in vervolg onderzoek verder worden onderzocht.

Hoewel dit onderzoek dus opmerkelijke resultaten kent, zijn er een aantal factoren die weergeven dat het onderzoek degelijk is uitgevoerd. Dit onderzoek kent een brede opzet hetgeen een aantal voordelen met zich mee brengt. Ten eerste is dit onderzoek een toevoeging op het bestaande onderzoek naar euroscepticisme en opleidingsniveau. Door de onderzoeksopzet is helder geworden dat laag en middel opgeleiden fundamenteel verschillen in hun beweegredenen om eurosceptisch te zijn. Dit is een van de sterkere punten van dit onderzoek.

Ten tweede onderscheidt dit onderzoek zich verder door de specifieke focus op de redenen waarom de verschillen in euroscepticisme tussen opleidingsniveaus bestaan. Dit is onderscheidend omdat eerder onderzoek zich voornamelijk richt op opleidingsniveau als verklaring voor euroscepticisme, en niet op de redenen voor de verschillen die als verklaring worden aangeduid. Deze keuze resulteerde in een logistische regressie, waarbij telkens een variabele werd toegevoegd om te controleren of het effect op euroscepticisme via een van deze variabelen liep. Deze wijze van onderzoeken gaf duidelijk per soort variabele aan of deze een verklaring biedt voor de verschillen in euroscepticisme, waardoor het zeer helder is geworden waardoor de verschillen worden verklaard, en hoe sterk deze verklaringen zijn. Ook dit is een van de sterkere punten van dit onderzoek.

Een derde belangrijke factor in de legitimatie van dit onderzoek betreft de datering. Dit is een sterk punt omdat de mate van euroscepticisme in de laatste jaren (sinds 2009) hevig is toegenomen in Nederland. Voor Nederland is er nog geen onderzoek naar de kans op euroscepticisme en opleidingsniveau bekend waarin gebruik wordt gemaakt van een dataset die dermate nieuw is, namelijk uit 2013. Dit is nodig omdat de hevige veranderingen in de mate van euroscepticisme de verhoudingen tussen de opleidingsniveaus konden veranderen. De mogelijke verklaringen voor de verschillen tussen de opleidingsniveaus moesten dan ook hernieuwd worden onderzocht.

De vierde kracht in dit onderzoek betreft de grootte van de gebruikte dataset. Door de grootte van de groep respondenten zijn de analyses in het onderzoek gebouwd op een stevig fundament. De kansen dat de resultaten niet kloppend zijn worden hierdoor kleiner. Dit voordeel van de dataset woog op tegen de nadelen van de gebruikte dataset.

Het eerste nadeel van de gebruikte dataset is dat er relatief veel hoog opgeleiden en relatief weinig middel opgeleiden respondenten in de dataset zijn opgenomen. Een onderzoek waarbij de verhouding een betere afspiegeling is van de Nederlandse samenleving zou dan ook beter passen. Het is aan vervolg onderzoekers sterker rekening te houden met de verhoudingen in de Nederlandse samenleving bij het vinden van respondenten.

Ten tweede dient te worden opgemerkt dat de codering van de afhankelijke variabele en sommige onafhankelijke variabelen niet optimaal was. De binaire codering komt voort uit de vraagstelling in de gebruikte dataset. Dit is niet optimaal omdat er op deze wijze mensen die enigszins mild gestemd zijn over een onderwerp samen worden genomen met mensen die een extremere positie innemen. Dit komt de mate van accuratie van de resultaten en de analyse niet ten goede. Een accuratere wijze zou zijn wanneer de betreffende variabelen op een schaal van, bijvoorbeeld, minimaal 7 punten

waren gevraagd. Dit commentaar geldt voor de afhankelijke variabele (euroscepticisme) en de meeste onafhankelijke variabelen. Gebruik van een dataset met een andere vraagstelling had dan ook kunnen resulteren in een uitgebreider en preciezer antwoord op de hoofdvraag.

Ten derde dient bij de codering van de variabele opleidingsniveau een kanttekening te worden geplaatst. Door de vraagstelling naar de leeftijd waarop een studie is afgerond, is het mogelijk dat mensen die eigenlijk een lager niveau hebben gehaald in een hogere groep worden ingedeeld, omdat zij langer over hun studie hebben gedaan dan gemiddeld, of gedurende de studie tussenjaren hebben genomen. Dit is een zwakte van dit onderzoek waarmee rekening gehouden kan worden in volgende Eurobarometers. Door in ieder geval te vragen naar het aantal gestudeerde jaren en niet de afstudeerleeftijd, wordt voorkomen dat mensen die tussenjaren nemen in een hogere categorie belanden, zonder de vergelijkbaarheid tussen landen aan te tasten. De grote groep respondenten corrigeert wel enigszins voor dit effect, maar een accuratere vraagwijze is wenselijk.

Naast de nadelen van de dataset, dient nog een laatste opmerking te worden gemaakt. Dit onderzoek richt zich op verklaringen voor verschillen in euroscepticisme in *Nederland*. Door deze keuze is het niet mogelijk uitspraken te doen over andere Europese landen of de EU als geheel. Dit is een zwakte van dit onderzoek omdat euroscepticisme een pan-Europees fenomeen is, met pan-Europese verschillen en verklaringen. De democratische legitimatie van de EU is tevens een pan-Europees probleem, een probleem waar dit onderzoek op die schaal geen oplossing voor kan bieden.

Dit onderzoek biedt echter wel de mogelijkheid te denken aan beleidsimplicaties om in ieder geval het euroscepticisme bij lager opgeleiden in Nederland tegen te gaan. Wil de Europese politiek in Nederland democratisch gelegitimeerd blijven dan zal het manieren moeten zoeken om lager opgeleiden minder wantrouwend in de politiek te laten zijn. Hiernaast kan gekeken worden of er manieren zijn om de gevoelens van nationale identiteit onder lager opgeleiden te verminderen, of deze intact te houden maar te zorgen voor een manier dat ze naast gevoelens van een Europese identiteit kunnen bestaan. Een belangrijke beleidsimplicatie is dat beleid zich moet onderscheiden per opleidingsniveau. Voor verschillende opleidingsniveaus moeten andere tactieken worden toegepast om, wanneer dit de doelstelling is, de mate van euroscepticisme te verminderen. Met betrekking tot middel opgeleiden is bijvoorbeeld duidelijk geworden dat geen van de bovenstaande verklaringen hoeft te worden meegenomen, waar deze situatie voor laag opgeleiden dus duidelijk anders ligt. Het scheiden van de beleidsplannen voor verschillende opleidingsniveaus is derhalve essentieel. Nader onderzoek kan zich richten op manieren om dit te bewerkstelligen.

In conclusie kan gesteld worden dat, ondanks een aantal gebreken, dit onderzoek een toevoeging is op de bestaande literatuur. De verklaring voor het verschil in euroscepticisme tussen laag en hoog opgeleiden, en de conclusie dat de beweegredenen voor euroscepticisme tussen laag en middel opgeleiden in Nederland verschillen, is vernieuwend. Voornamelijk dit laatste onverwachte resultaat, welke duidt op een duidelijke scheiding van verklaringen tussen beide groepen, biedt ruimte voor nader onderzoek. De verschillen tussen middel en hoog opgeleiden zijn namelijk in zijn geheel nog onverklaard.

Bibliografie

Literatuurlijst

Abbarno, A.J., & Zapryanova, G.M. (2013). *Indirect effects of Eurosceptic Messages on Citizen Attitudes toward Domestic Politics*. Journal of Common Market Studies. Vol 51, nr4. Pp 581-597.

Abts, K., Heerwegh, D., & Swyngedouw, M. (2008). *Euroscepticisme in België: economische belangen, culturele identiteit en politiek wantrouwen*. Res Publica: Tijdschrift voor Politologie, 50(4), 357-381.

Bovens, M. (2012). *Opleiding als scheidslijn: van oude en nieuwe maatschappelijke breukvlakken*. Rotterdam; Erasmus Universiteit Rotterdam, 12-26.

Bovens, M. A. P., & Wille, A. C. (2006). *Waar bleef het vertrouwen in de overheid?* Bestuurskunde, 15(4), 50-64.

Brown, R. (2000). *Social Identity Theory: past achievements, current problems and future challenges*. European Journal of Social Psychology, 30, 745-778.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2010). *Maatschappelijke participatie en vertrouwen*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2011). *Nederland door de crisis*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2012). *Jaarboek Onderwijs in Cijfers*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2013). *Onderwijsniveau bevolking gestegen*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2014). *Standaard Onderwijsindeling 2006*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen.

Christiansen, T., & Dobbels, M. (2012). *Comitology and delegated acts after Lisbon: How the European Parliament lost the implementation game*. European Integration Online Papers, 16.

Craig, P., & De Búrca, G. (2011). *EU law: text, cases, and materials*. Oxford University Press.

Deutsch, K.W. et al. (1957). *Political community and the North Atlantic area*. New York: Greenwood Press.

De Vreese, C., & Boomgaarden, H.G. (2005). *Projecting EU referendums. Fear of immigration and support for European integration*. European Union Politics 6(1): 59–82.

Eichenberg, R. C., & Dalton, R. J. (2007). *Post-Maastricht blues: The transformation of citizen support for European integration, 1973–2004*. Acta Politica, 42(2), 128-152.

Eurobarometer. (2013). *Eurobarometer surveys*. Brussels: European Commission.

Te vinden op: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

Field, 2000. *Discovering Statistics Using SPSS for Windows: Advanced Techniques for the Beginner*. Sage Publications, 2000.

Follesdal, A., & Hix, S. (2006). *Why there is a democratic deficit in the EU: A response to Majone and Moravcsik*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 44(3), 533-562.

Gabel, M., & Palmer, H. D. (1995). *Understanding variation in public support for European integration*. *European Journal of Political Research*, 27(1), 3-19.

Ganzeboom, H. B., & Schröder, H. 2009. *De waarde van diploma's: een kwantificatie van de ESS-NL-categorieën*. In *Nederland in vergelijkend perspectief, Proceedings Tweede Nederlandse workshop European Social Survey*. Amsterdam, The Netherlands: Aksant.

Gravetter, F., & Wallnau, L. (2013). *Essentials of statistics for the behavioral sciences*. Cengage Learning.

Hakhverdian, A., van Elsas, E., van der Brug, W., & Kuhn, T. (2011). *Euroscepticism and education: A longitudinal study of twelve EU member states, 1973-2010*. GINI Discussion paper XX.

Harmsen, R., & Spiering, M. (2004). *Euroscepticism and the Evolution of European political debate*. *European Studies: A Journal of European Culture, History and Politics*, 20(1), 13-35.

Herzog, A., & Tucker, J. A. (2009). *The dynamics of support: The winners-losers gap in attitudes toward EU membership in post-communist countries*. *European Political Science Review*, 2(2), 235-267.

Hobolt, S.B. (2007) *'Taking Cues on Europe? Voter competence and party endorsements in referendums on European integration'*. *European Journal of Political Research* 46: 151-182.

Hobolt, S. B., Van der Brug, W., De Vreese, C. H., Boomgaarden, H. G., & Hinrichsen, M. C. (2011). *Religious intolerance and Euroscepticism*. *European Union Politics*, 12(3), 359-379.

Hooghe, L. (2003). *'Europe Divided? Elites vs. Public Opinion on European Integration'*. *European Union Politics* 4 (3): 281-304.

Hooghe, L., & Marks, G. (2005). *Calculation, community and cues public opinion on European integration*. *European Union Politics*, 6(4), 419-443.

Inglehart, Ronald. 1970. *'Cognitive Mobilization and European Identity'*. *Comparative Politics* 3 (1): 45-70.

Janssen, J. I. (1991). *Postmaterialism, cognitive mobilization and public support for European Integration*. *British Journal of Political Science*, 21(4), 443-468.

Kuhn, T. (2011). *Individual transnationalism, globalisation and euroscepticism: An empirical test of Deutsch's transactionalist theory*. *European Journal of Political Research*, 50(6), 811-837.

Lubbers, M. (2008). *Regarding the Dutch 'nee' to the European constitution. A test of the identity, utilitarian and political approach to vote no*. *European Union Politics* 9(1): 59-86.¹⁰

¹⁰ De Nederlandse versie is met gelijke titel gepubliceerd in 2007.

Lubbers, M., & Jaspers, E. (2011). *A longitudinal study of euroscepticism in the Netherlands: 2008 versus 1990*. *European Union Politics*, 12(1), 21-40.

Lubbers, M., & Scheepers, P. (2005). *Political versus Instrumental Euro-scepticism Mapping Scepticism in European Countries and Regions*. *European Union Politics*, 6(2), 223-242.

Lubbers, M., & Scheepers, P. (2007). *Explanations of political euro-scepticism at the individual, regional and national levels*. *European Societies* 9(4): 643–669.

Lubbers, M., & Scheepers, P. (2010). *Divergent trends of euroscepticism in countries and regions of the European Union*. *European Journal of Political Research*, 49(6), 787-817.

Mau, S. (2005). *Europe from the bottom: assessing personal gains and losses and its effects on EU support*. *Journal of public policy*, 25(3), 289.

McLaren, L. M. (2002). *Public support for the European Union: cost/benefit analysis or perceived cultural threat?* *The Journal of Politics*, 64(02), 551-566.

McLaren, L. (2007). *Explaining mass-level Euroscepticism: Identity, interests, and institutional distrust*. *Acta Politica*, 42(2), 233-251.

Ritzen, J., Zimmermann, K. F., & Wehner, C. (2014). *Euroskepticism in the Crisis: More Mood than Economy*. IZA Discussion Paper.

Schröder, H., & Ganzeboom, H. B. (2009). *Measuring and Modelling Education Levels in European Societies*. Paper presented at European Consortium for Sociological Research.

Sorensen, C. (2006). *Types of Euroscepticism*. Danish Institute for International Studies.

Startin, N. J., & Usherwood, S. (2011). *Euroscepticism as a persistent phenomenon*. In UACES Annual Conference. University of Bath.

Stets, J. E., & Burke, P. J. (2000). *Identity theory and social identity theory*. *Social psychology quarterly*, 63(3), 224-237.

Tajfel, H. (1982). *Social psychology of intergroup relations*. *Annual review of psychology*, 33(1), 1-39.

Van Grinsven, P., van Keulen, M., & Rood, J. (2006). *Over verkiezingen, politisering en het Nederlands Europa-beleid*. Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael, Europa Programma (CESP).

Verhaegen, S., Hooghe, M., & Dejaeghere, Y. (2012). *Leidt meer kennis over de Europese Unie tot een sterkere Europese identiteit? Een vergelijkend onderzoek bij adolescenten in 21 lidstaten*. *Res Publica: Tijdschrift voor Politologie*, 54(4), 465-491.

Weiler, J. H., Haltern, U. R., & Mayer, F. C. (1995). *European democracy and its critique*. *West European Politics*, 18(3), 4-39.

Webpagina's

Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline. Gezien op 17/05/2014.

Gevonden op:

<http://statline.cbs.nl/statweb/>

GESIS ZACAT – Method. (2013) *Eurobarometer 79.3*. Gezien op 20/05/2014.

Gevonden op:

<http://zacat.gesis.org/webview/>

Peeperkorn, M. (2014, 26 mei). *Euroseptische partijen winnaars EU-verkiezingen*. Volkskrant. Gezien op 20/06/2014.

Gevonden op:

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/31260/Europese-verkiezingen/article/detail/3661401/2014/05/26/Euroseptische-partijen-winnaars-EU-verkiezingen.dhtml>

Peeperkorn, M. (2014, 19 februari). *Peiling: anti-europa partijen groot, maar niet grootste*. Volkskrant. Gezien op 20/06/2014.

Gevonden op:

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2784/Verkiezingen/article/detail/3599955/2014/02/19/Peiling-anti-europa-partijen-groot-maar-niet-grootste.dhtml>
